

Chain analysis of Factors Affecting the recession of agriculture-based rural businesses in Golestan province

Bita Tabatabaee Amid^{1*} and Mohammadreza Shahraki²

1. Lecture, Department of Management, Accounting, and Economics, Payame Noor University, Tehran, Iran.

2. Researcher in Rural Development and Entrepreneurial Ecosystems, Golestan Provincial Government, Golestan, Iran.

* Corresponding Author, bitatabaeeamid@pnu.ac.ir

Received Date:
12/02/2026

Revise Date:
23/04/2026

Accepted Date:
04/06/2026

Published Date:
11/08/2026

Article Info Abstract

Research Paper
Volume 4, Issue 1, Spring and Summer 2026
Pages 157 – 178

The recession of rural agriculture-based businesses is considered one of the fundamental challenges to sustainable development in rural areas. Understanding its internal and external mechanisms provides a basis for formulating effective policies to reduce vulnerability. Accordingly, this research aimed to conduct a chain analysis of this stagnation within the Til-Abad watershed carbon sequestration project area in Golestan Province. This study employed a descriptive-survey methodology. The statistical population included local experts and business owners from six villages in the study area, with 120 individuals purposively selected as the sample. Data were collected using a researcher-made questionnaire. To assess validity, content and face validity were applied, and convergent validity was examined by calculating the Average Variance Extracted (AVE) for each component. Reliability was evaluated using Cronbach's alpha coefficient and composite reliability. Following field data collection, analyses were performed at descriptive and inferential levels using SPSS25 and Smart PLS3 software. Results indicated that the three main constructs erosion, marginalization, and deactivation have a positive and significant relationship at the 99% confidence level. Based on the final model, over 61% of the variance in internal constructs is influenced by external pressures. The primary dimensions affecting internal stagnation were found to be institutional-managerial and financial-livelihood factors. Consequently, it is recommended to establish supportive credit systems, formulate sustainable economic policies, develop efficient local institutions, and create local markets. These measures can lay the groundwork for reducing stagnation and enhancing the resilience of rural agriculture-based businesses.

Keywords: Local governance, Policy inefficiency, Climate risks, Risk management, Occupational erosion.

Cite this article:

Tabatabaee Amid, B., & Shahraki, M.R. (2026). Chain analysis of Factors Affecting the recession of agriculture-based rural businesses in Golestan province. *Journal of Rural Development and Extension Studies*, 4(1), 157-178.

 <https://doi.org/10.30470/jrdes.2026.2085126.1138>

2821-2266 © University of Zanjan.

This is an open access article under the CC BY-NC/4.0/License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Rural agriculture-based business recession is recognized as one of the main obstacles to rural sustainable development, which brings widespread consequences in economic, social, and institutional dimensions. To the extent that various factors in rural areas are influential in this process, and recognition of each of them can create the basis for formulation of efficient policies for reduction of vulnerability in villages. The present research was conducted with the aim of chain analysis of factors affecting this recession in the Til-Abad watershed of Golestan Province and in the area of the participatory carbon sequestration project. In this study, intertwined mechanisms are examined which, on the one hand, lead to resource erosion and economic marginalization, and on the other hand, cause weakening of local capacities. Recognition of these causal relationships can provide an appropriate basis for designing integrated and resilient policies to reduce vulnerability of rural livelihood systems.

Methodology

The present research is of applied-descriptive type and was conducted with a survey approach. The statistical population of the research consisted of local experts and informants as well as owners of agriculture-based businesses in six villages of Til-Abad, Khosh-Yeylaq, Sib-Chal, Vamnān, Narab, and Kashidar. The sample size of this study was estimated at 120 people. To ensure that the selected sample reflects the real situation of the villages, in each village 20 people were purposefully chosen. The data collection tool was a researcher-made questionnaire. For the design of the questionnaire, initially, semi-structured in-depth interviews were conducted with 20 local experts. 42 items were finalized through the focus group method. These items were classified into two main sections: internal with 22 items and external with 20 items. To measure each item, a five-point Likert scale was used: strongly agree (5), agree (4), somewhat agree (3), disagree (2), and strongly disagree (1). To assess the validity of the questionnaire, content and formal validity were used. Also, to examine convergent validity, the extracted mean

variance for each component was calculated, with an acceptable value considered at least 0.5. To evaluate the reliability of the tool, Cronbach's alpha coefficient and composite reliability were used, with the approved value determined to be above 0.7. The results obtained from validity and reliability analysis showed that the questionnaire has appropriate statistical validity. After collecting field data, information analysis was performed at two descriptive and inferential levels. At the descriptive level, SPSS25 software was used to present the demographic characteristics of respondents and also for prioritization of items in the two sections of internal and external factors. At the inferential level, to examine the relationships among the three stages of recession (erosion, marginalization, and deactivation) in the two internal and external sections, structural equation modeling in Smart PLS3 software was used. At this stage, model fit indices, path coefficients, t-values, determination coefficient (R^2), effect size (f^2), and predictability (Q^2) were calculated and analyzed to confirm or reject the research hypotheses.

Results and discussion

The results obtained from structural relationships and model fit of the stages of internal and external recession of rural agriculture-based businesses showed that the three main constructs of erosion, marginalization, and deactivation have a positive and significant relationship at the 99 percent confidence level. On the other hand, the results indicate that erosion, as the starting point of recession, both directly and indirectly through marginalization, creates the basis for deactivation of rural agriculture-based businesses. The research results showed that external pressures, with a path coefficient of 0.652, have a direct and significant effect on the internal constructs of rural agriculture-based business recession, and the obtained R^2 also indicates that approximately 48 percent of the changes in internal constructs are under the influence of external pressures. The results indicate that external erosion, marginalization, and deactivation each directly affect the corresponding internal constructs, and this effect is significant in all

paths. Specifically, external erosion affects internal erosion with a coefficient of 0.421 and internal marginalization with a coefficient of 0.537, while external marginalization has the greatest effect on internal marginalization with a coefficient of 0.612. Also, external deactivation affects internal deactivation with a coefficient of 0.529. These coefficients, together with R^2 values ranging from 0.362 to 0.482, indicate that a significant portion of internal changes is caused by external pressures. Based on the results obtained from the final research model, more than 61 percent of changes in internal constructs are under the influence of external pressures, and most of the susceptibility of internal recession of rural agriculture-based businesses relates to institutional-managerial and financial-livelihood dimensions with the highest path coefficients.

Conclusion

According to the results obtained from the research, the recession of rural agriculture-based businesses can be understood as a staged and chain-like process in which external factors, especially in institutional and financial domains, play the main driving role. These external pressures, by exacerbating the erosion of resources and local capacities, first lead to economic marginalization and ultimately to structural deactivation of these businesses. Inefficiency of scattered and one-dimensional policy interventions in dealing with this phenomenon is considered one of the main reasons for it. In contrast, an integrated and systematic policy approach that simultaneously focuses on managing external pressures (such as regulation, market access, and institutional support) and strengthening internal resilience (through capacity building, local institution development, and livelihood diversification) can break the vicious cycle of recession. Based on this, it is suggested that by creating supportive credit systems, strengthening social capital, formulating sustainable economic policies, developing efficient local institutions, adapting to climate change, and creating local markets, the ground for reducing recession and increasing the resilience of rural agriculture-based businesses can be provided.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

The authors' contributions to the present study are equal.

Conflict of Interest

According to the authors, this article has no conflict of interest.

Acknowledgments

This research would not have been accomplished without the sincere cooperation and support of the residents of the villages of Vamanan, Kashidar, Tilabad, Norab, Sib Chal, and Khosh Yeylagh, as well as the experts of the General Department of Natural Resources and Watershed Management of Golestan Province. Therefore, the authors extend their heartfelt gratitude to them.

تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور در استان گلستان

بی‌تاباطبایی عمید*^۱ و محمدرضا شهرکی^۲

۱. مربی، گروه مدیریت، حسابداری و اقتصاد، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۲. محقق توسعه روستایی و اکوسیستم‌های کارآفرینی استانداری گلستان، گلستان، ایران.

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۵/۲۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۳/۱۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۵/۰۲/۰۳

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۱۱/۲۱

اطلاعات مقاله چکیده

رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی یکی از چالش‌های اساسی توسعه پایدار در مناطق روستایی محسوب می‌شود و شناخت سازوکارهای درونی و بیرونی آن می‌تواند زمینه‌ساز تدوین سیاست‌های کارآمد برای کاهش آسیب‌پذیری باشد. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف تحلیل زنجیره‌ای رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور در محدوده پروژه ترسیب کربن حوزه آبخیز تیل‌آباد استان گلستان انجام شد این تحقیق از نوع توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق را خبرگان محلی و صاحبان کسب‌وکار شش روستا منطقه مورد مطالعه بود که ۱۲۰ نفر از آن‌ها به شیوه هدفمند به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخت بود. برای سنجش روایی پرسشنامه، از روایی محتوایی و صوری استفاده شد. همچنین به منظور بررسی روایی همگرا، میانگین واریانس استخراج‌شده برای هر مؤلفه محاسبه شد. جهت ارزیابی پایایی ابزار، از ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی استفاده شد. پس از گردآوری داده‌های میدانی، تحلیل اطلاعات در دو سطح توصیفی و استنباطی از طریق نرم‌افزارهای SPSS25 و Smart PLS3 انجام گرفت. نتایج نشان داد، سه سازه اصلی فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال‌شدن دارای ارتباط مثبت و معنادار در سطح ۹۹ درصد اطمینان است. بر اساس نتایج به دست آمده از مدل نهایی، بیش از ۶۱ درصد تغییرات سازه‌های درونی تحت تأثیر فشارهای بیرونی قرار دارد و بیشتر تأثیرپذیری رکود درونی کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی مربوط به ابعاد نهادی-مدیریتی و مالی-معیشتی بود. از این رو پیشنهاد می‌شود با ایجاد نظام‌های اعتباری حمایتی، تدوین سیاست‌های پایدار اقتصادی، توسعه نهادهای محلی کارآمد و ایجاد بازارهای محلی، زمینه کاهش رکود و افزایش تاب‌آوری کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی فراهم گردد.

کلیدواژه‌ها: حکمرانی محلی، ناکارآمدی سیاست‌ها، مخاطرات اقلیمی، مدیریت ریسک، فرسایش شغلی.

دوره ۴، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۵
مقاله پژوهشی
صص ۱۷۸-۱۵۷

bitatabatabaeamid@pnu.ac.ir

*نویسنده مسئول:

ارجاع به این مقاله: طباطبایی عمید، بیتا؛ و شهرکی، محمدرضا. (۱۴۰۵). تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور در استان گلستان، دو فصلنامه تحقیقات ترویج و توسعه روستایی ۱۴، ۱۷۸-۱۵۷.

<https://doi.org/10.30470/jrdes.2026.2085126.1138>

2821-2266 © University of Zanjan.

This is an open access article under the CC BY-NC/4.0/License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

مقدمه

مناطق روستایی با تکیه بر کسب و کارهای کشاورزی محور که طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های ارزش آفرین در مقیاس کوچک و متوسط، از تولید اولیه تا فرآوری، بسته‌بندی و توزیع محصولات را دربر می‌گیرند، بخش قابل توجهی از نیروی کار روستایی را به خود اختصاص داده و زمینه‌ساز توسعه اقتصادی محلی می‌شوند. کسب و کارهای کشاورزی محور، به‌عنوان هسته اصلی معیشت روستایی، با اتکا به منابع محلی و اشتغال کمتر از ۱۰ نفر، نقشی حیاتی در تأمین درآمد و کاهش فقر خانوارهای آسیب‌پذیر ایفا می‌کنند (Nagler & Naudé, 2017). اهمیت این کسب و کارها صرفاً به سهم کمی آن‌ها در تولید ناخالص داخلی محدود نمی‌شود؛ بلکه با ایجاد اشتغال پایدار و جذب نیروی کار بومی، نقشی مؤثر در کاهش مهاجرت روستاییان و ارتقای معیشت خانوارهای روستایی ایفا می‌کنند (Mulcahy & Kollamparambil, 2016؛ ولانی و همکاران، ۱۳۹۷). این واحدها از طریق افزایش درآمد، کاهش فقر و ارتقای امنیت غذایی به واسطه ایجاد ارزش افزوده بر محصولات کشاورزی، جایگاه برجسته‌ای در ادبیات توسعه روستایی یافته‌اند (Raza et al., 2024; Altieri & Nicholls, 2017; Timmer, 2017). بر اساس گزارش سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد در سال ۲۰۲۴، بیش از ۸۰ درصد از واحدهای کشاورزی در جهان در مقیاس خرد فعالیت می‌کنند و حدود ۳۵ درصد غذای جهان توسط این واحدها تولید می‌شود (Ranjithkumar, 2025; Tome et al., 2024; Mekouar, 2023). به طوری که نه تنها معیشت خانوارهای روستایی را تضمین می‌کند، بلکه به عنوان زیرساختی ضروری برای تحقق اهداف توسعه پایدار در حوزه‌های فقرزدایی، رشد اقتصادی فراگیر و تاب‌آوری اجتماعی عمل می‌نماید (Barrett et al., 2022; Singh, 2013؛ حسینی و اصغری لقمجانی، ۱۴۰۰).

علی‌رغم نقش بنیادین کسب و کارهای کشاورزی محور به‌عنوان ستون فقرات اقتصادی و اجتماعی جوامع روستایی، در مسیر توسعه این واحدها نوعی پارادوکس ساختاری مشاهده می‌شود. این واحدها که وظیفه تأمین امنیت غذایی، ایجاد اشتغال پایدار و حفظ پیوندهای اکولوژیک میان انسان و محیط طبیعی را بر عهده دارند (Altieri & Nicholls, 2017)، خود در فرآیندی متناقض به سوی رکود ساختاری حرکت می‌کنند. رکود در این زمینه صرفاً به معنای کاهش مقطعی فروش یا سود نیست، بلکه فرآیندی تدریجی و چندبعدی است که نخست با کاهش قدرت رقابت‌پذیری در بازارهای محلی و ملی آغاز می‌شود (Bellemare & Bloem, 2018; Karlan et al., 2014؛ یاسوری و همکاران، ۱۴۰۲). در این مرحله، واحدهای تولیدی به تدریج توانایی نوآوری در فرآیند تولید و تنوع‌بخشی به محصولات را از دست داده و در حاشیه جریان اصلی اقتصاد قرار می‌گیرند (Barrett et al., 2022; Ros-Tonen et al., 2019). این حاشیه‌نشینی اقتصادی تنها به بُعد مالی محدود نمی‌شود، بلکه پیامدهای اجتماعی عمیقی نیز به همراه دارد؛ از جمله کاهش اعتبار اجتماعی به‌عنوان یک نهاد اقتصادی پایدار، تضعیف نقش در شبکه‌های تصمیم‌گیری محلی و فرسایش تدریجی سرمایه اجتماعی که طی نسل‌ها شکل گرفته است (ولانی و همکاران، ۱۳۹۷؛ بیات و همکاران، ۱۳۹۰). نقطه اوج این روند نزولی، غیرفعال شدن کامل واحد تولیدی است که نه تنها به معنای تعطیلی یک کسب و کار، بلکه به منزله از بین رفتن یک سلول زنده در پیکره اقتصادی-اجتماعی روستا تلقی می‌شود (Chen et al., 2025). این فرآیند سه‌گانه «فرسایش-حاشیه‌نشینی-غیرفعال شدن» یک رخداد تصادفی نیست، بلکه نتیجه اجتناب‌ناپذیر تعامل ساختاریافته چالش‌های درونی این واحدها با فشارهای بیرونی ناشی از تحولات اقتصادی کلان است (Hossain et al., 2020). مطالعات نشان می‌دهد که این فرآیند به‌ویژه در مناطق دارای اقتصاد تک‌محصولی و با اتکای بالا به منابع طبیعی مشترک، با سرعت بیشتری رخ می‌دهد (Truelove et al., 2023). از سوی دیگر، ناکارآمدی شبکه‌های نهادی و حمایتی محلی، ظرفیت این واحدها را برای مقاومت در برابر شوک‌های خارجی به شدت کاهش می‌دهد (Chen et al., 2025). لذا این وضعیت منجر به ایجاد یک چرخه معیوب می‌شود که در آن

تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر... / طباطبایی عمید و شهرکی

کاهش درآمد و فرسایش سرمایه اجتماعی، موجب تشدید روند مهاجرت و نهایتاً تضعیف بیشتر ساختارهای اقتصادی روستایی می‌گردد (Barrett et al., 2022; Hossain et al., 2020).

استان گلستان با برخورداری از ظرفیت‌های بالای کشاورزی، طی دهه‌های اخیر شاهد شکل‌گیری واحدهای متعدد در حوزه‌های فرآوری اولیه محصولات باغی، خشکبار، سبزیجات، لبنیات سنتی و گیاهان دارویی بوده است. با وجود این ظرفیت‌ها، بخش قابل توجهی از این واحدها با بیش از ۳۰۰ واحد تولیدی، به‌ویژه در بخش دامداری و کشاورزی گلخانه‌ای در وضعیت رکود قرار دارند و این امر بیانگر وجود چالش‌های ساختاری و چندلایه در اقتصاد روستایی استان است. عوامل اقلیمی و ریسک‌های محیطی از جمله خشکسالی‌های متناوب، تغییر الگوی بارش و سرمازدگی‌های دیررس بهار، نوسان شدید قیمت خوراک دام و کمبود آن در بازار، تولید پایدار و باکیفیت را با مخاطره جدی مواجه ساخته‌اند. ضعف مزمن در زنجیره تأمین نهاده‌های باکیفیت و محدودیت دسترسی به بازارهای عمده‌فروشی و مصرفی نیز این واحدها را آسیب‌پذیر کرده و وابستگی آن‌ها به شبکه‌های سنتی واسطه‌گری، سودآوری را به حداقل رسانده است. برآیند این شرایط نشان می‌دهد که رکود در کسب‌وکارهای کشاورزی‌محور در روستاهای استان گلستان حاصل هم‌افزایی مخاطرات طبیعی، شکست‌های بازار، محدودیت‌های مالی-اعتباری و فرسایش سرمایه انسانی است. مجموعه عواملی که در نهایت توان رقابتی واحدهای کشاورزی‌محور را در روستاهای این استان به شدت تضعیف کرده و آن‌ها را در معرض حاشیه‌نشینی اقتصادی قرار داده است.

با وجود مطالعات متعدد در حوزه چالش‌های کسب‌وکارهای روستایی، بررسی نظام‌مند دلایل رکود واحدهای تولیدی کشاورزی در بافت‌های روستایی استان گلستان به عنوان منطقه‌ای با پتانسیل بالا اما آسیب‌پذیر در حوزه کشاورزی، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. اگرچه بخش قابل توجهی از تحقیقات داخلی و خارجی به بررسی موانع و چالش‌های کسب‌وکارهای روستایی در ابعاد مختلف به‌ویژه در حوزه کشاورزی پرداخته‌اند، اما این مطالعات عمدتاً به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل بازدارنده به صورت مجزا یا دسته‌بندی‌های موضوعی (نظیر عوامل اقتصادی، اجتماعی، زیرساختی) اکتفا کرده و کمتر به روابط پویا و توالی تأثیرگذاری این عوامل بر یکدیگر توجه نشان داده‌اند. به‌گونه‌ای که تحلیل نظام‌مند دلایل رکود یا تعطیلی کسب‌وکارهای روستایی کشاورزی‌محور با رویکردی که چگونگی شکل‌گیری و توالی زمانی-علی رکود را تبیین کند، همچنان به عنوان یک خلأ پژوهشی باقی مانده است. نوآوری پژوهش حاضر در عبور از نگاه صرفاً توصیفی به موانع و حرکت به سمت تحلیل زنجیره‌ای است. منظور از تحلیل زنجیره‌ای در این پژوهش، صرفاً فهرست کردن عوامل نیست، بلکه کشف و ترسیم زنجیره وابستگی پیاپی میان عوامل مؤثر بر رکود است. این شیوه تحلیل، تمایز بنیادین این پژوهش با سایر تحقیقات مشابه است؛ زیرا به جای تمرکز بر «چه عواملی»، به دنبال پاسخ به «چگونگی تأثیرگذاری و توالی وقوع» آن‌ها است. پژوهش حاضر با هدف پر کردن این خلأ و با اتخاذ رویکردی تحلیلی-تلفیقی، به شناسایی و تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر رکود کسب‌وکارهای کشاورزی‌محور در روستاهای محدوده پروژه بین‌المللی ترسیب کربن در حوزه آبخیز تیل‌آباد استان گلستان می‌پردازد. انتخاب این محدوده خاص نیز به دلیل موقعیت شکننده زیست‌محیطی و اجرای پروژه‌های بین‌المللی توسعه‌ای، فرصتی منحصر به فرد برای بررسی تعامل متغیرهای اقلیمی، اقتصادی و نهادی در یک بستر واقعی و بومی فراهم می‌آورد که خود وجه دیگری از نوآوری این تحقیق محسوب می‌شود. در واقع، این تحقیق درصدد است با ارائه تحلیلی جامع و مبتنی بر شواهد میدانی، ضمن شناسایی عوامل مؤثر بر رکود واحدهای روستایی، راهبردهای سیاستی بوم‌سازگار و عملیاتی را برای احیا و تقویت این واحدها طراحی کند تا بتواند به‌عنوان موتور محرکه توسعه پایدار روستایی در منطقه ایفای نقش نمایند.

مرور نظام‌مند ادبیات موجود داخلی و خارجی بیانگر آن است که رکود واحدهای کشاورزی در نواحی روستایی، پدیده‌ای چندبعدی و

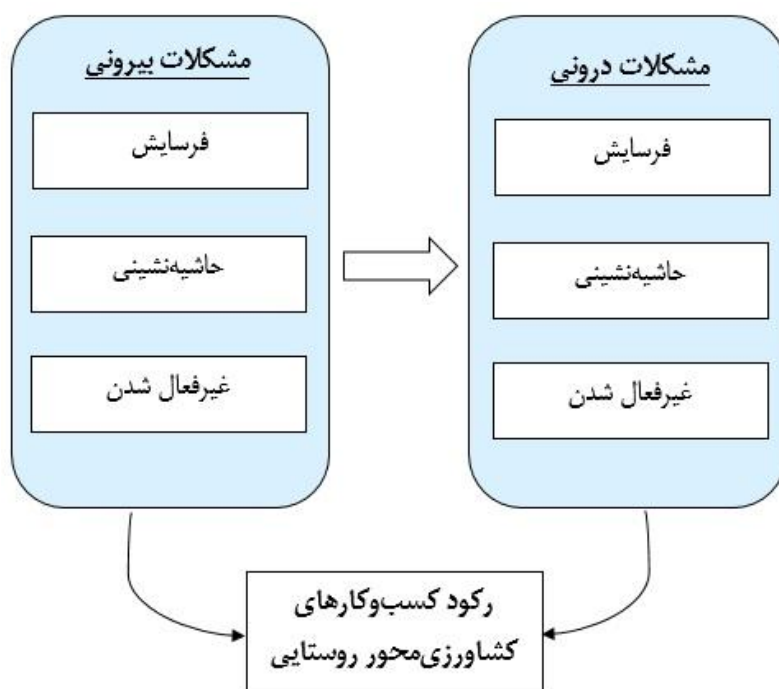
تحقیقات ترویج و توسعه روستایی، دوره ۴، شماره ۱، ۱۵۷-۱۷۸، بهار و تابستان ۱۴۰۵.

پیچیده بوده و از تعامل میان شکست‌های بازار، ضعف نهادی و محدودیت منابع ناشی می‌شود. این چالش‌ها در مطالعات مختلف، بسته به شرایط جغرافیایی و اقتصادی هر منطقه، با تمرکز بر ابعاد خاصی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. مبانی نظری و تجربی مرتبط با رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور در روستاها، عمدتاً بر روی مجموعه‌ای از موانع ساختاری درون‌زا و برون‌زا تمرکز دارد که در تعاملی پیچیده، ظرفیت رشد و پایداری این واحدهای اقتصادی حیاتی را تحلیل می‌برند. در کانون این چالش‌ها، محدودیت‌های دسترسی به منابع مالی رسمی و سرمایه در گردش قرار دارد. مطالعات نشان می‌دهند که ناکارآمدی بازارهای اعتباری روستایی و عدم تطابق اعتبارات بانک‌ها با ویژگی‌های کسب‌وکارهای کشاورزی از جمله فقدان وثیقه‌های متعارف، کوچکی مقیاس و ریسک بالای ذاتی فعالیت کشاورزی، این واحدها را به بازارهای اعتباری غیررسمی با هزینه‌های بسیار بالا سوق می‌دهد (Okezie et al., 2021; Karlan et al., 2014; احمدپور و همکاران، ۱۴۰۰). این امر سرمایه‌گذاری در فناوری‌های بهبود بهره‌وری، خرید نهاده‌های باکیفیت یا تنوع‌بخشی فعالیت‌ها را ناممکن ساخته است (Emerick et al., 2016). این شکست مالی در هم‌نوابی با کمبودهای حاد زیرساختی عمل می‌کند؛ به‌گونه‌ای که ضعف در زیرساخت‌های فیزیکی مانند راه‌های روستایی، سیستم‌های آبیاری پایدار، سردخانه‌ها و مراکز جمع‌آوری و فرآوری اولیه، هزینه‌های مبادله را افزایش داده و اتلاف منابع (نظیر ضایعات پس از برداشت) را تشدید می‌نماید (Khan et al., 2025; مهدوی، ۱۴۰۰) و در نتیجه توان رقابت‌پذیری را به‌شدت کاهش می‌دهد (Ali et al., 2014; Dorosh et al., 2012). در بُعد نهادی، ضعف در ارائه خدمات پشتیبانی دانش محور مانند ترویج کشاورزی کارآمد، اطلاعات بازار و دانش فنی روز به عنوان مانعی جدی بر سر راه نوآوری و انطباق عمل می‌کند. شواهد حاکی از آن است که ناکارآمدی نظام‌های ترویجی سنتی و عدم بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی نوین برای ارائه خدمات مشاوره‌ای هدفمند، شکاف دانشی عمیقی بین روش‌های بهینه و روش‌های متداول ایجاد کرده است (Rocha Junior & Ferreira Filho, 2025; Fabregas et al., 2019). همزمان، این واحدهای خرد و متوسط در عرصه بازار با شکست‌های نهادی و ساختاری مواجه‌اند. قدرت چانه‌زنی اندک در مواجهه با شبکه‌های متمرکز خرید و توزیع، عدم شفافیت قیمت‌ها، و مواجهه با رقابت محصولات وارداتی یا تولید انبوه، حاشیه سود آن‌ها را فشرده ساخته است (Barik et al., 2025; Tsikada et al., 2025). این شرایط در حالی است که مخاطرات اقلیمی فزاینده و فقدان مکانیسم‌های کارآمد مدیریت ریسک (نظیر بیمه‌های کشاورزی مقرون‌به‌صرفه)، آسیب‌پذیری را به سطحی بحرانی رسانده و هرگونه برنامه‌ریزی بلندمدت را با عدم قطعیت مواجه ساخته است (Wang et al., 2016; Haro-Monteagudo et al., 2018; Cai, 2025).

از سوی دیگر، مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی-اقتصادی کلان نیز به تشدید این رکود دامن می‌زند. پدیده مهاجرت جوانان تحصیل کرده و بانگیزه از مناطق روستایی، نه تنها موجب فرسایش شدید سرمایه انسانی گردیده، بلکه با ایجاد پیری جمعیت شاغل در بخش کشاورزی، ظرفیت فیزیکی و روحیه کارآفرینی را نیز تضعیف کرده و چرخه معیوب رکود را تقویت می‌کند (Mahajan & Yang, 2020). در سطح سیاست‌گذاری، ناهماهنگی و ناپایداری سیاست‌های کلان بخش کشاورزی که عمدتاً معطوف به حمایت از کشاورزی تجاری بزرگ مقیاس یا خودکفایی در محصولات اساسی بوده، اغلب نیازهای خاص کسب‌وکارهای خرد ارزش‌آفرین (مانند نیاز به هویت‌بخشی و برندینگ جمعی، استانداردسازی و بازاریابی مشارکتی) را نادیده گرفته است (Swinnen, 2010). افزون بر این، ناکارآمدی و پیچیدگی نهادهای حکمرانی محلی و بوروکراسی طولانی اداری، هزینه تعامل این واحدها با نهادهای حاکمیتی را افزایش داده و امکان بهره‌مندی از مشوق‌ها و برنامه‌های حمایتی را برای آن‌ها کاهش می‌دهد (Lucas, 2025). ضمن این که ضعف تشکلهای و نهادهای جمعی محلی (مانند شرکت‌های تعاونی‌ها و شبکه‌های محلی) توان این واحدهای پراکنده و کوچک را برای تحقق صرفه‌های ناشی از مقیاس در خرید نهاده،

تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر... / طباطبایی عمید و شهرکی

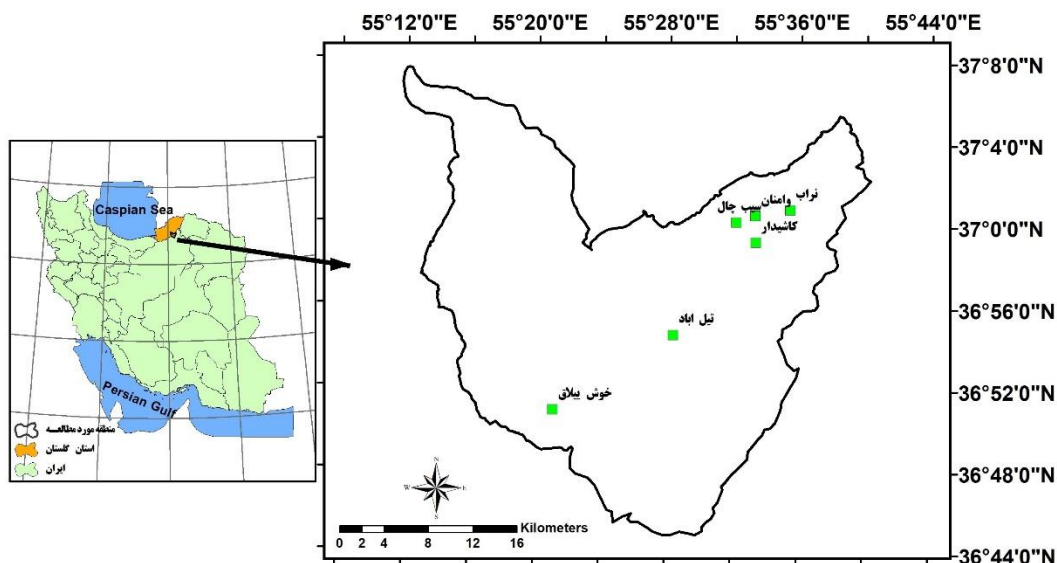
فرآوری، بازاریابی و فروش برای منافع جمعی، به حداقل می‌رساند (نوروزی اجیرلو و همکاران، ۱۴۰۳). بنابراین، رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی را باید برآیندی از فرآیند سه‌گانه فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال شدن در قالب عوامل چندلایه (مانند مالی- معیشتی، زیرساختی، دانشی، بازارمحور، نهادی و اجتماعی- فرهنگی) به صورت بیرونی و درونی دانست. به طوری که در این تحقیق دلایل رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور در روستاهای استان گلستان در قالب الگوی مفهومی طراحی شده قابل بررسی و تجزیه و تحلیل است (شکل ۱).

شکل ۱. الگوی مفهومی رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی مبتنی بر عوامل بیرونی و درونی
(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۴)

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع کاربردی- توصیفی بوده و با رویکرد پیمایشی انجام شده است. هدف اصلی تحقیق، تحلیل زنجیره‌ای رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور در روستاهای حوزه آبخیز تیل آباد استان گلستان است. این مطالعه در چارچوب پروژه بین‌المللی ترسیب کربن انجام شده تا فرآیندهای رکود را در سه مرحله فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال شدن بررسی و تحلیل نماید. جامعه آماری تحقیق را خبرگان و مطلعان محلی و همچنین صاحبان کسب‌وکارهای کشاورزی محور در شش روستای تیل آباد، خوش‌یلاق، سیب‌چال، وامنان، نراب و کاشیدار تشکیل دادند (شکل ۲) که به دلیل وابستگی شدید به مشاغل کشاورزی و دامپروری انتخاب شدند. حجم نمونه این پژوهش ۱۲۰ نفر برآورد گردید است. برای آن که نمونه انتخاب شده بازتاب‌دهنده وضعیت واقعی روستاها باشد، در هر روستا ۲۰ نفر به صورت هدفمند برگزیده شدند.

شکل ۲. موقعیت مکانی روستاهای مورد مطالعه در حوزه آبخیز تیل آباد استان گلستان
(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۴)

ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخت بود. برای تدوین پرسشنامه، ابتدا مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با ۲۰ نفر از خبرگان محلی انجام شد که میانگین زمان مصاحبه‌ها ۶۸ دقیقه بود. پس از جمع‌بندی مصاحبه‌ها، ۶۸ گویه استخراج گردید. به طوری که پس از حذف گویه‌های غیرمرتبط و ادغام موارد مشابه، نهایتاً ۴۲ گویه از طریق روش گروه متمرکز^۱ نهایی شد. این گویه‌ها در دو بخش اصلی درونی با ۲۲ گویه و بیرونی با ۲۰ گویه طبقه‌بندی شدند. بخش درونی به ویژگی‌ها و شرایط فردی صاحبان کسب‌وکار در روستاها اشاره دارند که در کنترل فرد قرار دارند. در مقابل، بخش بیرونی شامل شرایط و ساختارهای محیطی، نهادی، اجتماعی و اقلیمی هستند که خارج از توان فرد بوده و در سطح روستا، مدیریت استانی و سیاست‌های دولتی شکل می‌گیرند. برای تحلیل فرآیند رکود، هر یک از بخش‌های درونی و بیرونی در سه مرحله جداگانه تقسیم شدند. مرحله نخست، فرسایش^۲ یا آسیب‌پذیری است که در آن کسب‌وکارهای کشاورزی و دامپروری به دلیل فشارهای اقتصادی، اجتماعی یا اقلیمی دچار کاهش کارایی و بهره‌وری می‌شوند. مرحله دوم، حاشیه‌نشینی^۳ یا محرومیت است که در آن صاحبان کسب‌وکارها به دلیل ضعف نهادی، محدودیت بازار و کمبود حمایت اجتماعی به حاشیه اقتصاد روستایی رانده می‌شوند. مرحله سوم، غیرفعال‌شدن^۴ یا توقف است که در آن فعالیت‌های تولیدی به دلیل شدت مشکلات و نبود حمایت‌های نهادی و زیرساختی به طور کامل متوقف می‌شوند (جدول ۱). برای سنجش هر یک از گویه‌ها از طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای خیلی موافقم (۵)، موافقم (۴)، تا حدودی موافقم (۳)، مخالفم (۲) و خیلی مخالفم (۱) بهره گرفته شد.

در این پژوهش، تمامی سازه‌ها شامل ابعاد درونی و بیرونی در مراحل سه‌گانه فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال‌شدن از نوع بازتابی^۵ در نظر گرفته شده‌اند. مبنای این انتخاب، ماهیت نظری سازه‌ها و تعریف عملیاتی آن‌ها در پژوهش حاضر است. در این رویکرد، هر سازه به عنوان یک مفهوم پنهان در نظر گرفته شده که وجود آن در کسب‌وکارهای مورد مطالعه، منجر به بروز نشانه‌ها و شاخص‌های قابل

1. Focus Group
2. Erosion
3. Marginalization
4. Deactivation
5. Reflective

اندازه‌گیری (گویه‌ها) می‌شود. به عبارت دیگر، گویه‌های هر سازه، بازتابی از وضعیت آن سازه محسوب می‌شوند.

برای سنجش روایی پرسشنامه، از روایی محتوایی و صوری استفاده شد. بدین منظور پرسشنامه در اختیار ۱۰ نفر از کارشناسان حوزه کشاورزی و خبرگان بومی قرار گرفت و پس از دریافت بازخوردهای تخصصی، اصلاحات لازم در گویه‌ها اعمال گردید. همچنین به منظور بررسی روایی همگرا، میانگین واریانس استخراج شده^۱ برای هر مؤلفه محاسبه گردید که مقدار قابل قبول آن حداقل ۰/۵ در نظر گرفته می‌شود. جهت ارزیابی پایایی ابزار، از ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی^۲ استفاده شد که مقدار تأیید شده آن بیش از ۰/۷ تعیین گردید. نتایج حاصل از تحلیل روایی و پایایی نشان داد که پرسشنامه از اعتبار آماری مناسبی برخوردار است.

جدول ۱. ساختار گویه‌های پرسشنامه بر اساس بخش‌های درونی و بیرونی، مراحل رکود و عوامل مؤثر

بخش	تعداد گویه	آلفای کرونباخ	میانگین واریانس استخراج شده	پایایی ترکیبی	مرحله رکود	تعداد گویه	آلفای کرونباخ	میانگین واریانس استخراج شده	پایایی ترکیبی	عامل	تعداد گویه	آلفای کرونباخ	میانگین واریانس استخراج شده	پایایی ترکیبی
درونی	۶	۰/۸۱۲	۰/۵۶۲	۰/۸۴۷	فرسایش (آسیب پذیری)	۵	۰/۷۹۴	۰/۵۴۸	۰/۸۲۹	مالی - معیشتی	۳	۰/۷۶۱	۰/۵۲۱	۰/۸۰۱
										زیرساختی - عمرانی				
	۷	۰/۸۴۴	۰/۵۹۱	۰/۸۷۲	هاشیمین (محر و میت)	۵	۰/۸۰۲	۰/۵۶۵	۰/۸۳۸	اجتماعی - فرهنگی	۳	۰/۷۶۸	۰/۵۳۴	۰/۸۱۲
										دانشی - آموزشی				
	۹	۰/۸۵۶	۰/۵۷۷	۰/۸۸۱	غیر فعال شدن (توقف)	۳	۰/۷۴۹	۰/۵۱۸	۰/۷۹۳	بازاری - معاملاتی	۳	۰/۷۶۵	۰/۵۲۹	۰/۸۰۷
										نهادی - مدیریتی				
بیرونی	۵	۰/۸۰۳	۰/۵۵۳	۰/۸۳۹	فرسایش (آسیب پذیری)	۳	۰/۷۴۲	۰/۵۱۱	۰/۷۸۵	مالی - معیشتی	۳	۰/۷۵۸	۰/۵۲۶	۰/۷۹۹
										زیرساختی - عمرانی				
	۶	۰/۸۱۶	۰/۵۶۷	۰/۸۵۱	هاشیمین (محر و میت)	۳	۰/۷۶۹	۰/۵۳۲	۰/۸۱۰	دانشی - آموزشی	۳	۰/۷۵۴	۰/۵۱۹	۰/۷۹۶
										بازاری - معاملاتی				
	۸	۰/۸۳۸	۰/۵۷۴	۰/۸۶۹	غیر فعال شدن (توقف)	۳	۰/۷۸۱	۰/۵۴۱	۰/۸۲۳	اقلیمی - طبیعی	۲	۰/۷۱۳	۰/۵۰۲	۰/۷۶۲
										نهادی - مدیریتی				
						۳	۰/۷۶۵	۰/۵۲۸	۰/۸۰۵	اجتماعی - فرهنگی				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

پس از گردآوری داده‌های میدانی، تحلیل اطلاعات در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام گرفت. در سطح توصیفی، نرم‌افزار SPSS^{۲۵} برای ارائه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان و همچنین اولویت‌بندی گویه‌ها در دو بخش عوامل درونی و عوامل بیرونی مورد

1. Average Variance Extracted (AVE)

2. Composite Reliability (CR)

تحقیقات ترویج و توسعه روستایی، دوره ۴، شماره ۱، ۱۵۷-۱۷۸، بهار و تابستان ۱۴۰۵.

استفاده قرار گرفت. میانگین و انحراف معیار هر گونه محاسبه شد و بر اساس آن، رتبه‌بندی مؤلفه‌ها صورت گرفت تا میزان اهمیت نسبی هر یک از آن‌ها مشخص شود. در سطح استنباطی، برای بررسی روابط بین مراحل سه‌گانه رکود (فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال شدن) در دو بخش درونی و بیرونی و همچنین تأثیر عوامل بیرونی بر درونی، از مدل معادلات ساختاری در نرم‌افزار Smart PLS₃ استفاده گردید. در این مرحله شاخص‌های برازش مدل، ضرایب مسیر^۱، مقدار t-value، ضریب تعیین (R^2)، اندازه اثر (f^2) و پیش‌بینی‌پذیری (Q^2) محاسبه و تحلیل شدند تا فرضیات پژوهش مورد تأیید یا رد قرار گیرند.

به منظور بررسی سوگیری ناشی از روش جمع‌آوری^۲ داده‌ها، از آزمون تک‌عاملی هارمن^۳ استفاده شد. نتایج این آزمون نشان داد که یک عامل واحد تنها ۲۸/۴۲ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند که با توجه به کمتر بودن این مقدار از آستانه بحرانی ۵۰ درصد، می‌توان نتیجه گرفت که سوگیری روش، تأثیر چشمگیری بر یافته‌های پژوهش ندارد.

یافته‌ها

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که اکثریت پاسخگویان مرد بوده و زنان ۲۹/۲ درصد را تشکیل می‌دهند. از نظر وضعیت تأهل، ۷۶/۷ درصد متأهل و ۲۳/۳ درصد مجرد هستند. در توزیع سنی پاسخگویان، بیشترین درصد فراوانی مربوط به گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال با ۳۱/۷ درصد و کمترین درصد فراوانی به گروه کمتر از ۳۰ سال با ۱۸/۳ درصد بوده است. اغلب آن‌ها بین ۵ تا ۱۰ سال سابقه فعالیت داشته و میانگین سابقه آن‌ها ۱۳/۲۷ سال، کمینه ۲ سال و بیشینه ۳۱ سال به دست آمد. نتایج نشان می‌دهد که ۱۵ درصد از پاسخگویان بی‌سواد و ۳۶/۶ درصد از آن‌ها با بیشترین درصد فراوانی دارای تحصیلات متوسطه و دیپلم هستند. یافته‌ها در حوزه فعالیت کسب‌وکارها نشان می‌دهد که ۶۸/۳ درصد در کشاورزی و ۳۱/۷ درصد در بخش دامپروری مشغول به فعالیت می‌باشند. همچنین ۸۵ درصد پاسخگویان عضو نهادهای محلی مانند تعاونی، شورا یا صندوق خرد بوده و ۱۵ درصد فاقد عضویت نهادی هستند. نتایج به دست آمده نشان از آن دارد که ۲۸/۳ درصد از افراد مورد مطالعه درآمدی بین ۵ تا ۱۰ میلیون تومان به صورت ماهیانه دارند.

جدول ۲. توزیع فراوانی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان

متغیر	طبقه	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۸۵	۷۰/۸
	زن	۳۵	۲۹/۲
	متأهل	۹۲	۷۶/۷
وضعیت تأهل	مجرد	۲۸	۲۳/۳
	کمتر از ۳۰	۲۲	۱۸/۳
	۳۰-۴۰	۳۸	۳۱/۷
سن (سال)	۴۱-۵۰	۳۴	۲۸/۳
	بیشتر از ۵۰	۲۶	۲۱/۷
	میانگین = ۳۹/۳۳	مینیمم = ۲۶	ماکزیمم = ۶۵
سطح تحصیلات	بی‌سواد	۱۸	۱۵/۰
	ابتدایی و راهنمایی	۳۲	۲۶/۷
	متوسطه و دیپلم	۴۴	۳۶/۶
	فوق دیپلم و بیشتر	۲۶	۲۱/۷
سابقه فعالیت (سال)	کمتر از ۵	۲۰	۱۶/۷

۱. Path Coefficients

۲. Common Method Bias

۳. Harman's Single-Factor Test

تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر... / طباطبایی عمید و شهرکی

متغیر	طبقه	فراوانی	درصد فراوانی
	۵-۱۰	۲۸	۲۳/۳
	۱۰-۱۵	۲۵	۲۰/۸
	۱۵-۲۰	۲۲	۱۸/۴
	بیشتر از ۲۰	۲۵	۲۰/۸
	میانگین = ۱۳/۲۷	مینیمم = ۲	ماکزیمم = ۳۱
حوزه فعالیت	کشاورزی	۸۲	۶۸/۳
	دامپروری	۳۸	۳۱/۷
	عضو تعاونی/صندوق خرد/شورا	۱۰۲	۸۵/۰
عضویت در نهادهای محلی	فاقد عضویت	۱۸	۱۵/۰
	کمتر از ۵	28	۲۳/۳
	۵-۱۰	34	۲۸/۳
میزان درآمد ماهیانه (میلیون تومان)	۱۱-۱۵	26	۲۱/۷
	۱۶-۲۰	18	۱۵/۰
	بیشتر از ۲۰	14	۱۱/۷

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

بر اساس یافته‌های پژوهش، سه گویه «هزینه نهاده‌های کشاورزی (کود، بذر، سم) به‌طور قابل توجهی افزایش یافته و فشار مالی برایم ایجاد کرده است.» از فرسایش (میانگین ۴/۱۲)، «بازار فروش محصولات من محدود شده و وابستگی بیشتری به واسطه‌ها و دلالان پیدا کرده‌ام.» از حاشیه‌نشینی (میانگین ۳/۹۵) و «قصد دارم کسب‌وکار کشاورزی خود را به‌طور کامل تعطیل کنم.» از غیرفعال شدن (میانگین ۴/۰۵) بالاترین اولویت را در مراحل رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور در روستاهای مورد مطالعه به خود اختصاص دادند (جدول ۳). یافته‌های مقایسه‌ای حاکی از آن است که گویه‌های «هزینه نهاده‌های کشاورزی (کود، بذر، سم) به‌طور قابل توجهی افزایش یافته و فشار مالی برایم ایجاد کرده است.» و «قصد دارم کسب‌وکار کشاورزی خود را به‌طور کامل تعطیل کنم.» بالاترین میزان اهمیت را داشته‌اند. در حالی که دو گویه «نبود امکانات مناسب مانند سردخانه یا حمل‌ونقل موجب کاهش توان ادامه فعالیت من شده است.» و «فرصت‌های آموزشی یا مشاوره‌ای برای بهبود عملکرد کشاورزی در دسترس من نبوده است.» با کمترین مقدار میانگین، پایین‌ترین اهمیت را در رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور نشان داده‌اند.

جدول ۳. مقایسه درون گروهی مراحل رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی بر اساس میانگین پاسخ‌ها

مرحله رکود	بعد	گویه	میانگین	انحراف معیار	اولویت
فرسایش (er)	مالی - معیشتی (fm)	در سال‌های اخیر، سطح درآمد شخصی من از فعالیت‌های کشاورزی کاهش یافته است. (fm1)	۳/۸۵	۰/۷۴۲	۲
	مالی - معیشتی (fm)	هزینه نهاده‌های کشاورزی (کود، بذر، سم) به‌طور قابل توجهی افزایش یافته و فشار مالی برایم ایجاد کرده است. (fm2)	۴/۱۲	۰/۶۹۳	۱
	زیرساختی - عمرانی (is)	محدودیت در زیرساخت‌های آبیاری، حمل‌ونقل و انبارداری موجب کاهش کارایی تولید من شده است. (is1)	۳/۴۰	۰/۸۱۲	۴
	اجتماعی - فرهنگی (sc)	با توجه به شرایط انگیزه فردی من برای ادامه فعالیت‌های کشاورزی نسبت به گذشته کاهش یافته است. (sc1)	۳/۵۵	۰/۷۶۵	۳
	دانشی - آموزشی (ke)	توانایی من در بکارگیری نوآوری‌ها و روش‌های نوین تولید کاهش یافته است. (ke1)	۳/۲۵	۰/۸۰۱	۵
	بازاری - معاملاتی (mt)	امکان حفظ تنوع محصولات تولیدی برای من دشوار شده است. (mt1)	۳/۱۰	۰/۸۴۵	۶
حاشیه‌نشینی	نهادی - مدیریتی	میزان مشارکت من در تصمیم‌گیری‌های محلی مرتبط با کشاورزی کاهش	۳/۷۰	۰/۷۵۵	۲

تحقیقات ترویج و توسعه روستایی، دوره ۴، شماره ۱، ۱۵۷-۱۷۸، بهار و تابستان ۱۴۰۵.

مرحله رکود	بعد	گویه	میانگین	انحراف معیار	اولویت
(mg)	(im)	یافته است. (im1)			
	اجتماعی - فرهنگی	جایگاه اجتماعی من به عنوان تولیدکننده در بخش کشاورزی در جامعه روستایی تضعیف شده است. (sc2)	۳/۲۵	۰/۸۱۲	۵
	اجتماعی - فرهنگی	ارتباط من با سایر تولیدکنندگان و شبکه های محلی ضعیف تر شده است. (sc3)	۳/۴۱	۰/۷۸۰	۴
	بازاری - معاملاتی	بازار فروش محصولات من محدود شده و وابستگی بیشتری به واسطه ها و دلالان پیدا کرده ام. (mt2)	۳/۹۵	۰/۷۲۱	۱
	نهادی - مدیریتی	سیاست های حمایتی دولت در زمینه کشاورزی کوچک برای من ناکارآمد بوده است. (im2)	۳/۵۴	۰/۷۹۹	۳
	زیرساختی - عمرانی	تغییرات اقلیمی (خشکسالی، سیل، گرما) اثر منفی بر تولیدات من گذاشته است. (is2)	۳/۱۹	۰/۸۴۵	۶
	دانشی - آموزشی (ke)	دسترسی من به آموزش ها و دانش تخصصی برای مقابله با چالش های جدید محدود بوده است. (ke2)	۳/۰۵	۰/۸۶۰	۷
	مالی - معیشتی (fm)	فعالیت کشاورزی من به صورت فصلی یا متوقف شده درآمده است. (fm3)	۳/۸۰	۰/۷۴۰	۲
	مالی - معیشتی (fm)	قصد دارم کسب و کار کشاورزی خود را به طور کامل تعطیل کنم. (fm4)	۴/۰۵	۰/۷۱۰	۱
	اجتماعی - فرهنگی	ادامه فعالیت اقتصادی در روستا برای من امکان پذیر نیست. (sc4)	۳/۴۵	۰/۷۸۵	۴
	نهادی - مدیریتی	در شرایط بحران اقتصادی یا اقلیمی، هیچ گونه حمایت نهادی دریافت نکرده ام. (im3)	۳/۶۰	۰/۷۶۵	۳
	اجتماعی - فرهنگی	مهاجرت نیروی کار جوان موجب کمبود نیروی انسانی در فعالیتهای من شده است. (sc5)	۳/۲۵	۰/۸۱۰	۵
غیرفعال شدن (in)	مالی - معیشتی (fm)	ساختار اقتصادی روستا و شرایط معیشتی را برای ادامه فعالیت پایدار نمی دانم. (fm5)	۳/۱۳	۰/۸۳۰	۶
	بازاری - معاملاتی	بازار مطمئن و پایدار برای فروش محصولاتم وجود ندارد. (mt3)	۳/۰۰	۰/۸۵۳	۷
	دانشی - آموزشی (ke)	فرصت های آموزشی یا مشاوره ای برای بهبود عملکرد کشاورزی در دسترس من نبوده است. (ke3)	۲/۹۵	۰/۸۷۰	۸
	زیرساختی - عمرانی	نبود امکانات مناسب مانند سردخانه یا حمل و نقل موجب کاهش توان ادامه فعالیت من شده است. (is3)	۲/۸۱	۰/۷۹۰	۹

منبع: یافته های تحقیق، ۱۴۰۴

با توجه به نتایج جدول ۴، در میان گویه های برون گروهی مرتبط با سه مرحله رکود کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی، بیشترین میانگین به گویه های «سیاست های اعتباری بانک ها مانع دسترسی کشاورزان به وام های کم بهره شده است» در بخش فرسایش با میانگین ۴/۳۵، «افزایش شدت پدیده های طبیعی مانند گرما و بارش های نامنظم موجب کاهش سطح زیرکشت در روستاها شده است» در بخش حاشیه نشینی با میانگین ۴/۲۵ و «نبود سازوکارهای حمایتی در سطح استان برای جبران خسارت های اقلیمی موجب تعطیلی واحدهای کشاورزی شده است» در بخش غیرفعال شدن با میانگین ۴/۳۱ اختصاص یافته است. بررسی تطبیقی گویه ها نشان می دهد که «سیاست های اعتباری بانک ها مانع دسترسی کشاورزان به وام های کم بهره شده است.» و «نبود سازوکارهای حمایتی در سطح استان برای جبران خسارت های اقلیمی موجب تعطیلی واحدهای کشاورزی شده است.» دارای بالاترین سطح اهمیت بوده اند، در حالی که دو گویه «ضعف نهادهای محلی در حمایت اجتماعی از کشاورزان موجب کاهش انسجام و همکاری های روستایی شده است.» و «تغییرات بلندمدت اقلیمی مانند کاهش بارش و افزایش دما در روستاها موجب غیرفعال شدن اراضی کشاورزی شده است.» با پایین ترین میانگین، کمترین میزان اهمیت را در بخش برون گروهی رکود کسب و کارهای کشاورزی محور به خود اختصاص داده اند.

تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر... / طباطبایی عمید و شهرکی

جدول ۴. مقایسه برون‌گروهی ابعاد رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی بر اساس میانگین پاسخ‌ها

مرحله رکود	بعد	گویه	میانگین	انحراف معیار	اولویت
فرسایش (er)	مالی - معیشتی (fm)	نبود نظام حمایتی قیمت‌گذاری نهاده‌ها در ادارات فشار مالی بر کشاورزان وارد کرده است. (fm1)	۴/۲۱	۰/۷۳۲	۲
	مالی - معیشتی (fm)	سیاست‌های اعتباری بانک‌ها مانع دسترسی کشاورزان به وام‌های کم‌بهره شده است. (fm2)	۴/۳۵	۰/۶۹۸	۱
	زیرساختی - عمرانی (is)	کمبود سرمایه‌گذاری دولتی در زیرساخت‌های حمل‌ونقل و آبیاری روستایی موجب کاهش بهره‌وری بخش کشاورزی شده است. (is1)	۳/۸۸	۰/۷۶۵	۴
	دانشی - آموزشی (ke)	کیفیت پایین خدمات مراکز ترویج و عملکرد ضعیف مروجان، توان کشاورزان در مدیریت بحران را کاهش داده است. (ke1)	۳/۷۴	۰/۷۸۱	۵
	بازاری - معاملاتی (mt)	نبود سیاست‌های تثبیت قیمت محصولات کشاورزی در بازارهای محلی، ثبات اقتصادی روستا را مختل کرده است. (mt1)	۴/۰۵	۰/۷۱۰	۳
	اقلیمی - طبیعی (cn)	فقدان برنامه‌های مدیریت منابع آب در سطح روستا موجب آسیب‌پذیری تولید در برابر خشکسالی شده است. (cn1)	۳/۶۰	۰/۸۰۲	۶
حاشیه‌نشینی (mg)	بازاری - معاملاتی (mt)	نبود تعاونی‌های بازاریابی و فروش در روستاها، دسترسی کشاورزان به بازارهای مستقیم را محدود کرده است. (mt2)	۴/۱۸	۰/۷۲۵	۲
	نهادی - مدیریتی (im)	ضعف مدیریت استانی در اجرای سیاست‌های حمایتی، موجب کاهش جایگاه کشاورزی کوچک در اقتصاد محلی شده است. (im1)	۳/۹۲	۰/۷۴۸	۴
	زیرساختی - عمرانی (is)	کمبود زیرساخت‌های مقابله با سیل و تغییرات اقلیمی در روستاها تولید را آسیب‌پذیر کرده است. (is2)	۳/۷۶	۰/۷۷۰	۵
	دانشی - آموزشی (ke)	ناکارآمدی نظام ترویج کشاورزی در انتقال فناوری‌های نوین، توان رقابتی کشاورزان را کاهش داده است. (ke2)	۳/۶۴	۰/۷۹۵	۶
	اجتماعی - فرهنگی (sc)	نبود برنامه‌های تقویت سرمایه اجتماعی در روستاها، انسجام و همکاری بین کشاورزان را تضعیف کرده است. (sc1)	۳/۵۰	۰/۸۰۰	۷
	اقلیمی - طبیعی (cn)	افزایش شدت پدیده‌های طبیعی مانند گرما و بارش‌های نامنظم موجب کاهش سطح زیرکشت در روستاها شده است. (cn2)	۴/۲۵	۰/۷۰۲	۱
غیرفعال شدن (in)	نهادی - مدیریتی (im)	نبود سازوکارهای حمایتی در سطح استان برای جبران خسارت‌های اقلیمی موجب تعطیلی واحدهای کشاورزی شده است. (im2)	۴/۳۱	۰/۶۹۰	۱
	اجتماعی - فرهنگی (sc)	مهاجرت گسترده نیروی کار روستایی به شهرها موجب کاهش توان ادامه فعالیت کشاورزی شده است. (sc2)	۴/۱۲	۰/۷۱۵	۲
	مالی - معیشتی (fm)	نبود سیاست‌های پایدار اقتصادی در روستاها موجب کاهش سرمایه‌گذاری و تعطیلی کسب‌وکارهای کشاورزی شده است. (fm3)	۳/۹۵	۰/۷۴۰	۳
	زیرساختی - عمرانی (is)	کمبود زیرساخت‌های ذخیره‌سازی و حمل‌ونقل محصولات در روستاها امکان ادامه فعالیت اقتصادی را محدود کرده است. (is3)	۳/۸۰	۰/۷۶۵	۴
	بازاری - معاملاتی (mt)	فقدان بازارهای رسمی و پایدار در سطح محلی انگیزه تولیدکنندگان برای ادامه فعالیت را کاهش داده است. (mt3)	۳/۶۵	۰/۷۸۵	۵
	دانشی - آموزشی (ke)	نبود برنامه‌های توانمندسازی و آموزش‌های کاربردی از سوی مدیریت استانی مانع ارتقای مهارت‌های کشاورزان شده است. (ke3)	۳/۵۲	۰/۸۰۵	۶
	اجتماعی - فرهنگی (sc)	ضعف نهادهای محلی در حمایت اجتماعی از کشاورزان موجب کاهش انسجام و همکاری‌های روستایی شده است. (sc3)	۳/۴۰	۰/۸۲۰	۷
	اقلیمی - طبیعی (cn)	تغییرات بلندمدت اقلیمی مانند کاهش بارش و افزایش دما در روستاها موجب غیرفعال شدن اراضی کشاورزی شده است. (cn3)	۳/۲۵	۰/۸۳۵	۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

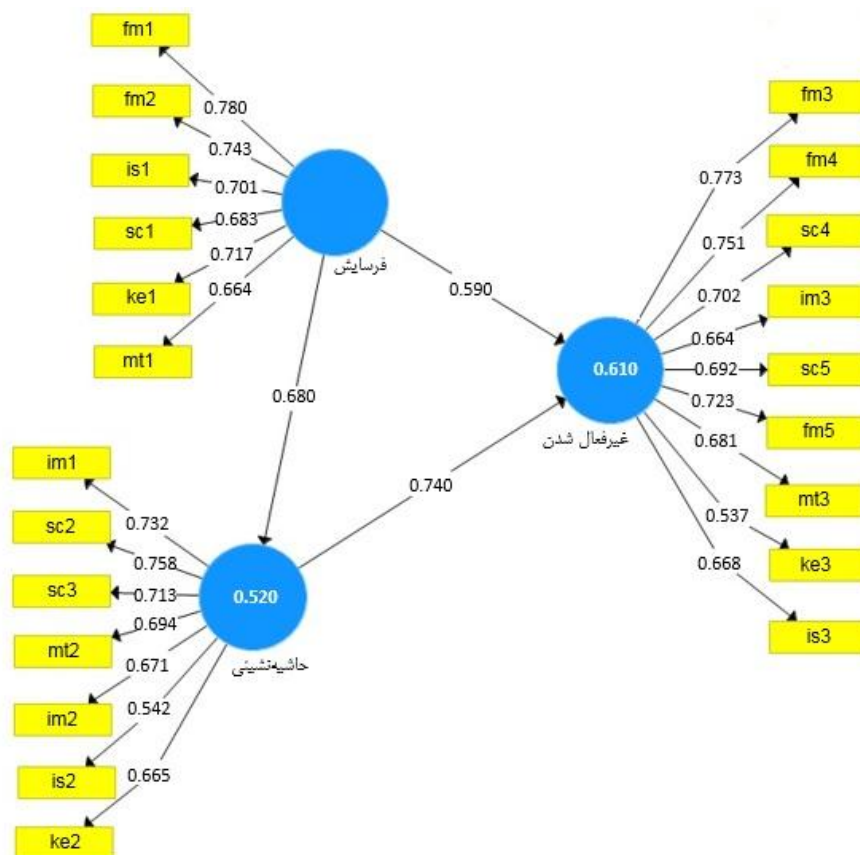
تحقیقات ترویج و توسعه روستایی، دوره ۴، شماره ۱، ۱۵۷-۱۷۸، بهار و تابستان ۱۴۰۵.

یافته‌های مربوط به برازش مدل ساختاری در جدول ۵ نشان می‌دهد که تمامی مسیرها میان سازه‌های فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال‌شدن در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنادار بوده و این سه سازه در یک زنجیره پیوسته و هم‌افزا موجب رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی می‌شوند. بر اساس نتایج تحقیق، مسیر فرسایش به حاشیه‌نشینی با ضریب مسیر ۰/۶۸۰ و آماره ۱۲/۴۵۲ تأثیر مثبت و معناداری دارد که نشان‌دهنده رد فرض صفر و تأیید رابطه است. با توجه به ضریب تعیین به دست آمده، بیش از نیمی از تغییرات حاشیه‌نشینی ناشی از فرسایش است. مسیر حاشیه‌نشینی و غیرفعال‌شدن با ضریب مسیر ۰/۷۴۰ در سطح اطمینان ۹۹ درصد تأیید شده است. این رابطه با مقدار $R^2=0/610$ نشان می‌دهد که بیش از ۶۱ درصد از تغییرات سازه غیرفعال‌شدن توسط حاشیه‌نشینی تبیین می‌شود و شاخص‌های $f^2=0/298$ و $Q^2=0/355$ نیز بیانگر قدرت اثرگذاری بالا و قابلیت پیش‌بینی مناسب این مسیر هستند. از طرفی نتایج نشان می‌دهد که فرسایش به عنوان نقطه آغاز رکود، هم به‌طور مستقیم و هم غیرمستقیم از طریق حاشیه‌نشینی، زمینه‌ساز غیرفعال‌شدن کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی شده است (شکل ۳).

جدول ۵. روابط ساختاری و برازش مدل مراحل رکود درونی کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی

مسیر	ضریب مسیر	مقدار تی	سطح معنی‌داری	ضریب تعیین	اندازه اثر	قدرت پیش-بینی	برآزش کلی مدل
فرسایش ← حاشیه‌نشینی	۰/۶۸۰	۱۲/۴۵۲	۰/۰۰۰	۰/۵۲۰	۰/۲۱۴	۰/۳۱۰	۰/۵۵۸
حاشیه‌نشینی ← غیرفعال‌شدن	۰/۷۴۰	۱۵/۳۲۷	۰/۰۰۰	۰/۶۱۰	۰/۲۹۸	۰/۳۵۵	
فرسایش ← غیرفعال‌شدن	۰/۵۹۰	۱۰/۸۶۴	۰/۰۰۰	۰/۶۱۰	۰/۱۸۴	۰/۲۹۰	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

شکل ۳. مدل معادلات ساختاری مبتنی بر مراحل رکود درونی کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

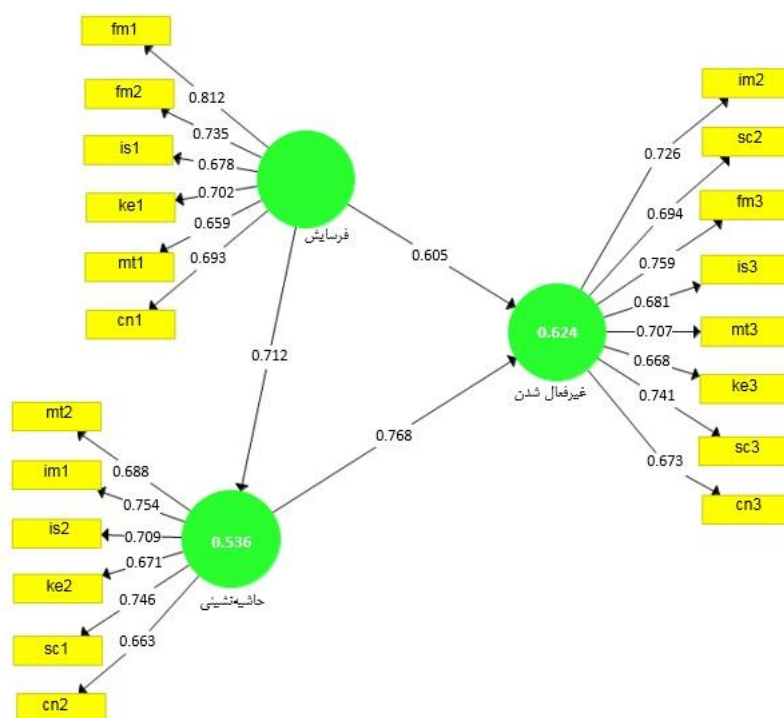
تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر... / طباطبایی عمید و شهرکی

بر اساس روابط ساختاری و برازش مدل مراحل رکود بیرونی کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی (شکل ۴)، اثرگذاری مستقیم و معنادار این روابط در سطح اطمینان ۹۹ درصد مورد تأیید قرار گرفته است. مسیر فرسایش به حاشیه‌نشینی با ضریب ۰/۷۱۲ در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار بوده و مقدار $R^2=0/536$ به دست آمده نیز بیانگر آن است که بیش از نیمی از تغییرات حاشیه‌نشینی ناشی از فشارهای بیرونی مرتبط با فرسایش است. همچنین نتایج گویای تأثیر مثبت و معناداری در دو مسیر «حاشیه‌نشینی-غیرفعال شدن» و «فرسایش-غیرفعال شدن» بوده و مقدار ضریب تعیین به دست آمده نیز نشان از آن دارد که بخش عمده‌ای از تغییرات غیرفعال شدن توسط حاشیه‌نشینی و فرسایش توضیح داده می‌شود. این امر بیانگر آن است که زمانی که کسب و کارهای روستایی در وضعیت حاشیه‌ای قرار می‌گیرند، احتمال توقف فعالیت‌ها به‌طور چشمگیری افزایش می‌یابد. ضمن این که اثر مستقیم فرسایش بر غیرفعال شدن نشان از آن دارد که عوامل بیرونی مانند تغییرات اقلیمی و ضعف نهادی می‌توانند بدون واسطه نیز به تعطیلی کسب و کارهای کشاورزی منجر شوند (جدول ۶).

جدول ۶. روابط ساختاری و برازش مدل مراحل رکود بیرونی کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی

مسیر	ضریب مسیر	مقدار تی	سطح معنی‌داری	ضریب تعیین	اندازه اثر	قدرت پیش‌بینی	برازش کلی مدل
فرسایش ← حاشیه‌نشینی	۰/۷۱۲	۱۳/۸۴۵	۰/۰۰۰	۰/۵۳۶	۰/۲۲۸	۰/۳۲۲	
حاشیه‌نشینی ← غیرفعال شدن	۰/۷۶۸	۱۶/۱۰۴	۰/۰۰۰	۰/۶۲۴	۰/۳۰۵	۰/۳۴۸	۰/۵۵۱
فرسایش ← غیرفعال شدن	۰/۶۰۵	۱۱/۲۷۹	۰/۰۰۰	۰/۶۲۴	۰/۱۹۲	۰/۳۰۱	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

شکل ۴. مدل معادلات ساختاری مبتنی بر مراحل رکود بیرونی کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

آنچه از نتایج جدول ۷ برمی‌آید، عوامل بیرونی به طور کلی اثر مستقیم و معناداری بر عوامل درونی رکود کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی دارند. مسیر کلی میان عوامل بیرونی و درونی با ضریب ۰/۶۵۲ و آماره t برابر با ۱۱/۸۷۴ در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار می‌باشد و R^2 به دست آمده نیز بیانگر آن است که حدود ۴۸ درصد از تغییرات سازه‌های درونی تحت تأثیر فشارهای بیرونی قرار دارد. این یافته اهمیت بالای محیط بیرونی شامل شرایط اقتصادی، نهادی، اقلیمی و اجتماعی را در شکل‌دهی به وضعیت درونی

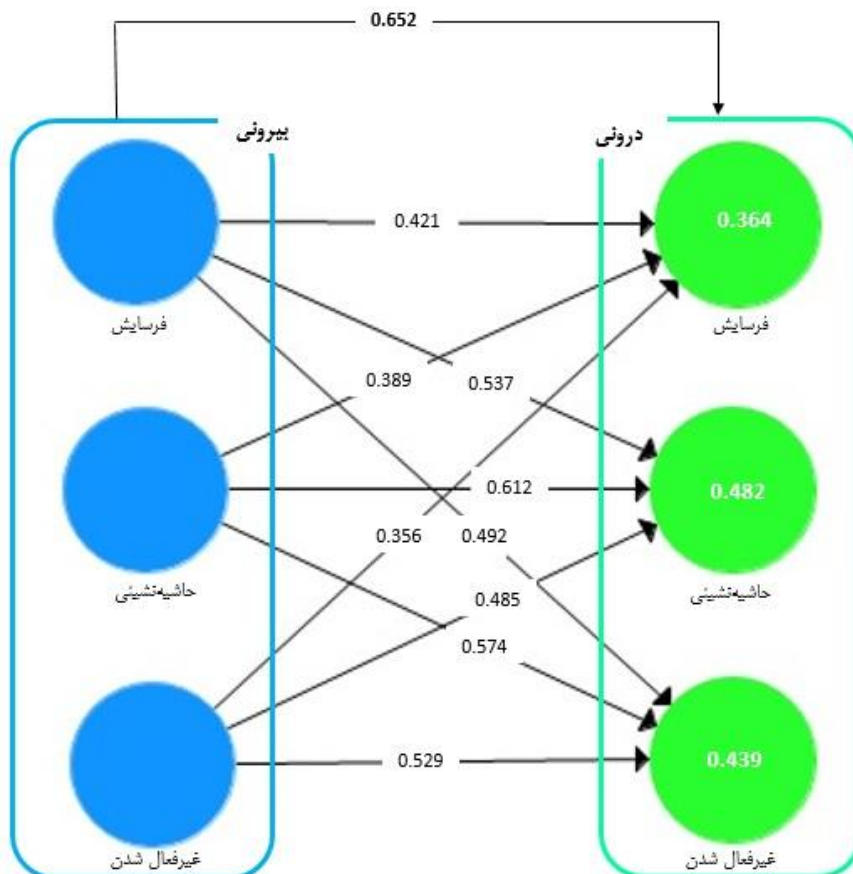
تحقیقات ترویج و توسعه روستایی، دوره ۴، شماره ۱، ۱۵۷-۱۷۸، بهار و تابستان ۱۴۰۵.

کسب و کارهای روستایی آشکار می‌سازد. نتایج حاکی از آن است که فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال‌شدن بیرونی هر یک به‌طور مستقیم بر سازه‌های متناظر درونی اثرگذارند و این اثرگذاری در تمامی مسیرها معنادار است. به طوری که، فرسایش بیرونی با ضریب ۰/۴۲۱ بر فرسایش درونی و با ضریب ۰/۵۳۷ بر حاشیه‌نشینی درونی تأثیرگذار است، در حالی که حاشیه‌نشینی بیرونی با ضریب ۰/۶۱۲ بیشترین اثر را بر حاشیه‌نشینی درونی داشته است. همچنین غیرفعال‌شدن بیرونی با ضریب ۰/۵۲۹ بر غیرفعال‌شدن درونی اثرگذار بوده است. این ضرایب همراه با مقادیر R^2 بین ۰/۳۶۲ تا ۰/۴۸۲ نشان می‌دهند که بخش قابل توجهی از تغییرات درونی ناشی از فشارهای بیرونی است (شکل ۵).

جدول ۷. روابط ساختاری تأثیر عوامل بیرونی بر درونی مبتنی بر مراحل رکود کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی

مسیر	ضریب مسیر	مقدار تی	سطح معنی‌داری	ضریب تعیین	مقدار اثر	قدرت پیش‌بینی	برآزش کلی مدل
عوامل بیرونی ← عوامل درونی	۰/۶۵۲	۱۱/۸۷۴	۰/۰۰۰	۰/۴۷۸	۰/۱۹۲	۰/۲۸۱	
فرسایش بیرونی ← فرسایش درونی	۰/۴۲۱	۷/۸۳۶	۰/۰۰۰	۰/۳۶۲	۰/۱۱۸	۰/۲۰۴	
فرسایش بیرونی ← حاشیه‌نشینی درونی	۰/۵۳۷	۹/۴۵۲	۰/۰۰۰	۰/۴۸۲	۰/۱۶۴	۰/۲۲۹	
فرسایش بیرونی ← غیرفعال‌شدن درونی	۰/۴۹۲	۸/۹۶۳	۰/۰۰۰	۰/۴۳۹	۰/۱۵۲	۰/۲۲۱	
حاشیه‌نشینی بیرونی ← فرسایش درونی	۰/۳۸۹	۶/۷۴۲	۰/۰۰۰	۰/۳۶۲	۰/۱۰۲	۰/۱۹۷	۰/۵۵۴
حاشیه‌نشینی بیرونی ← حاشیه‌نشینی درونی	۰/۶۱۲	۱۱/۳۲۶	۰/۰۰۰	۰/۴۸۲	۰/۱۹۲	۰/۲۶۵	
حاشیه‌نشینی بیرونی ← غیرفعال‌شدن درونی	۰/۵۷۴	۱۰/۸۴۵	۰/۰۰۰	۰/۴۳۹	۰/۱۷۶	۰/۲۵۳	
غیرفعال‌شدن بیرونی ← فرسایش درونی	۰/۳۵۶	۶/۲۱۴	۰/۰۰۰	۰/۳۶۲	۰/۰۹۴	۰/۱۸۸	
غیرفعال‌شدن بیرونی ← حاشیه‌نشینی درونی	۰/۴۸۵	۸/۷۴۲	۰/۰۰۰	۰/۴۸۲	۰/۱۴۸	۰/۲۲۴	
غیرفعال‌شدن بیرونی ← غیرفعال‌شدن درونی	۰/۵۲۹	۹/۶۸۴	۰/۰۰۰	۰/۴۳۹	۰/۱۶۳	۰/۲۳۸	

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴)

شکل ۵. مدل معادلات ساختاری تأثیر عوامل بیرونی بر درونی مبتنی بر مراحل رکود کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی

تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر... / طباطبایی عمید و شهرکی

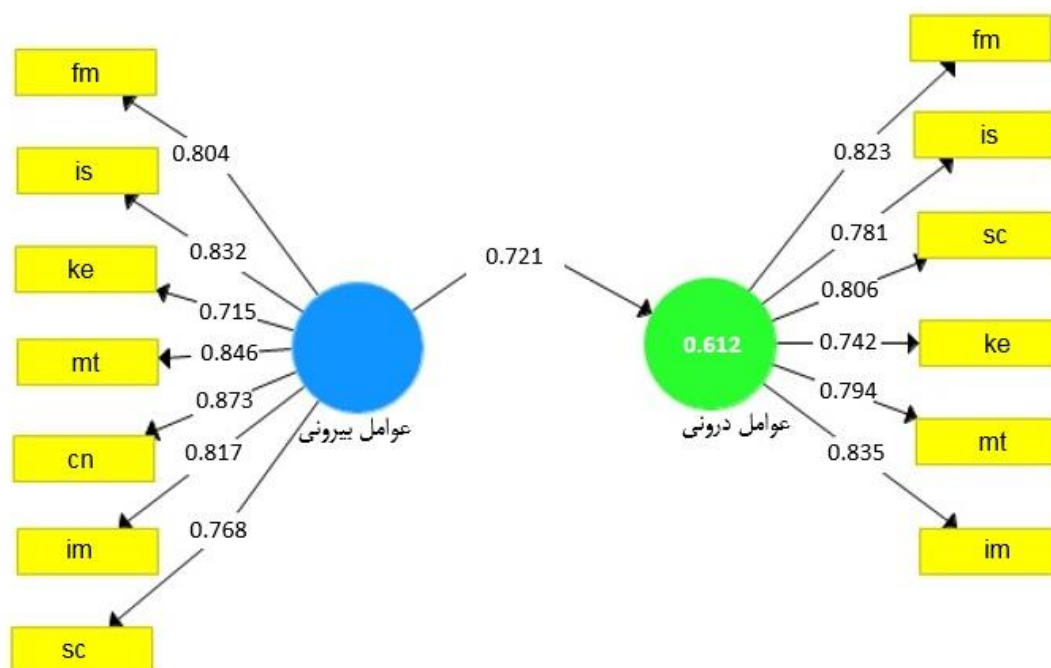
(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴)

بر اساس نتایج جدول ۸، عوامل بیرونی بر عوامل درونی کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی در ابعاد مورد بررسی تأثیر مستقیم و معناداری داشته‌اند. به‌طوری‌که ضریب مسیر ۰/۷۲۱ در سطح اطمینان ۹۹ درصد تأیید شده است. مقدار ضریب تعیین به دست آمده حاکی از آن است بیش از ۶۱ درصد تغییرات سازه‌های درونی تحت تأثیر فشارهای بیرونی قرار دارد. همچنین شاخص‌های اندازه اثر ($F^2=0/254$) و پیش‌بینی‌پذیری ($Q^2=0/339$) بیانگر قدرت اثرگذاری بالا و قابلیت پیش‌بینی مناسب این رابطه هستند. با توجه به روابط ساختاری و مدل ارائه شده، بیشتر تأثیرپذیری رکود درونی کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی مربوط به ابعاد نهادی-مدیریتی با ضریب ۰/۸۳۵ و مالی-معیشتی با ضریب ۰/۸۳۲ بوده است. در مقابل رکود بیرونی این کسب‌وکارها در روستاهای مورد مطالعه عمدتاً متأثر از دو بعد اقلیمی-طبیعی و بازاری-معاملاتی قرار گرفته که بالاترین مقادیر ضریب مسیر را نشان دادند (شکل ۶).

جدول ۸. روابط ساختاری تأثیر عوامل بیرونی بر درونی مبتنی بر ابعاد مورد بررسی کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی

مسیر	ضریب مسیر	مقدار تی	سطح معنی‌داری	ضریب تعیین	اندازه اثر	قدرت پیش‌بینی	برازش کلی مدل
عوامل بیرونی → عوامل درونی	۰/۷۲۱	۱۵/۳۲۶	۰/۰۰۰	۰/۶۱۲	۰/۲۵۴	۰/۳۳۹	۰/۵۶۹

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

شکل ۶. مدل معادلات ساختاری تأثیر عوامل بیرونی بر درونی مبتنی بر ابعاد مورد بررسی در کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

بحث و نتیجه‌گیری

رکود در کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی فرآیندی چندبعدی است که نه تنها بر تولید و عرضه محصولات کشاورزی اثر می‌گذارد، بلکه پیامدهای گسترده‌ای بر ساختار اجتماعی و اقتصادی جوامع روستایی دارد (Anderson et al., 2010؛ یاسوری و همکاران، ۱۴۰۲). این بخش به عنوان ستون اصلی امنیت غذایی و اشتغال پایدار، در برابر فشارهای بیرونی مانند نوسانات بازار، تغییرات اقلیمی و ضعف نهادی آسیب‌پذیر است (Candelario-Moreno & Sánchez-Hernández, 2024). مطالعات نشان دادند که افزایش نرخ بهره و بدهی‌های بخش کشاورزی فشار مضاعفی بر کسب‌وکارهای روستایی وارد کرده است (Ali et al., 2014) که کاهش درآمد

کشاورزان، افت ارزش زمین‌های زراعی و کاهش سرمایه‌گذاری محلی از مهم‌ترین پیامدهای رکود اقتصادی در مناطق روستایی به شمار می‌روند (Barrett et al., 2022). در چنین شرایطی، تحلیل روابط ساختاری میان عوامل بیرونی و درونی می‌تواند به سیاست‌گذاران کمک کند تا راهکارهای مؤثر برای کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری طراحی کنند (Wang et al., 2024; Patton et al., 2016). تحقیق حاضر نیز در همین راستا با هدف شناسایی دلایل رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی و تبیین روابط ساختاری میان آن‌ها انجام گرفته است. تحقیق حاضر نیز در همین راستا با هدف شناسایی دلایل رکود و تبیین روابط ساختاری میان عوامل بیرونی و درونی کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی انجام گرفته است تا تصویری جامع از چرخه رکود و نقاط مداخله سیاستی ارائه دهد.

یافته‌های تحقیق نشان داد که رکود درونی کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی در سه سازه اصلی فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال‌شدن دارای ارتباط مثبت و معنادار است و این ارتباط بیانگر آن است که رکود درونی نه یک رویداد منفرد، بلکه فرآیندی تدریجی و زنجیره‌ای است. در مرحله آغازین، فشارهای مالی ناشی از کاهش درآمد و افزایش هزینه‌های تولید به‌عنوان محرک اصلی عمل کرده و بیشترین نقش را در شکل‌گیری فرسایش ایفا کرده‌اند. این فشارها ظرفیت اقتصادی و توان سرمایه‌گذاری واحدهای کشاورزی را محدود ساخته و به کاهش کارایی درونی منجر شده‌اند، بگونه‌ای که زمینه ورود کسب‌وکارها به موقعیت‌های شکننده‌تر فراهم ساخته است. یافته‌ای که با نتایج Okezie و همکاران (۲۰۲۱) و Emerick و همکاران (۲۰۱۶) همخوانی دارد و نشان می‌دهد ناکارآمدی بازارهای اعتباری و افزایش هزینه‌های تولید، توان اقتصادی کشاورزان را تضعیف کرده و آنان را در معرض رکود قرار داده است. در مرحله میانی، کاهش نقش کشاورزان در فرآیندهای محلی و اجتماعی و تضعیف جایگاه آنان در جامعه روستایی به‌عنوان عوامل کلیدی حاشیه‌نشینی شناخته شده‌اند. این شرایط موجب کاهش سرمایه اجتماعی و محدودیت در دسترسی به منابع داخلی شده و توان چانه‌زنی و مشارکت فعال کشاورزان را کاهش داده و موقعیت آنان در تصمیم‌گیری‌های جمعی را تضعیف نموده است. چنین وضعیتی با یافته‌های Fabregas و همکاران (۲۰۱۹) همسو است که نشان دادند ضعف نهادی و شکاف دانشی میان روش‌های بهینه و متداول، مشارکت کشاورزان را محدود کرده و آنان را در معرض حاشیه‌نشینی قرار داده است. این نتایج نشان می‌دهد که رکود درونی تنها به‌بعد اقتصادی محدود نمی‌شود، بلکه ابعاد اجتماعی نیز در تشدید آن نقش اساسی دارند (احمدپور و همکاران، ۱۴۰۰؛ طباطبایی عمید و شهرکی، ۱۳۹۹). در مرحله پایانی نیز، زمانی که فشارهای مالی و اجتماعی در طول زمان انباشته می‌شوند، کشاورزان به سمت کاهش فعالیت یا حتی تعطیلی کامل کسب‌وکار سوق داده می‌شوند. این تصمیم نهایی بازتابی از ضعف‌های ساختاری درونی است که امکان ادامه فعالیت را از بین برده است. در این راستا Srinatha و همکاران (۲۰۲۴) و Khan و همکاران (۲۰۲۱) در نتایج تحقیق‌شان نشان دادند که شکست‌های نهادی و نبود ابزارهای مدیریت ریسک، کشاورزان را به سمت خروج از فعالیت کشاورزی سوق می‌دهد. بنابراین، غیرفعال‌شدن نتیجه منطقی فرآیندی است که از فشارهای اقتصادی آغاز شده، با تضعیف اجتماعی شدت یافته و در نهایت به تعطیلی کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی منجر می‌شود.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که روابط ساختاری میان سه سازه فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال‌شدن در کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی تحت تأثیر عوامل بیرونی، همگی مثبت و معنادار بودند و این امر بیانگر آن است که فشارهای بیرونی می‌توانند همانند عوامل درونی، چرخه رکود را فعال و تشدید کنند. در بخش مربوط به فرسایش، نبود نظام حمایتی در قیمت‌گذاری نهاده‌ها و سیاست‌های اعتباری محدودکننده بانک‌ها بیشترین اثرگذاری را داشته‌اند. این دو عامل با ایجاد فشار مالی و محدودیت دسترسی به وام‌های کم‌بهره، توان سرمایه‌گذاری کشاورزان را کاهش داده و زمینه‌آفت‌کاری و کاهش پایداری فعالیت‌ها را فراهم کرده‌اند. این یافته با نتایج

تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر... / طباطبایی عمید و شهرکی

Srinatha و همکاران (۲۰۲۴) و Karlan و همکاران (۲۰۱۴) همخوانی دارد که نشان دادند سیاست‌های اعتباری ناکارآمد و نبود سازوکارهای حمایتی، کشاورزان را به سمت بازارهای غیررسمی پرهزینه سوق داده و زمینه رکود را فراهم می‌سازد. در بخش حاشیه‌نشینی، نبود برنامه‌های تقویت سرمایه اجتماعی در روستاها و ضعف مدیریت استانی در اجرای سیاست‌های حمایتی بیشترین نقش را ایفا کرده‌اند (جمینی و جمشیدی، ۱۴۰۰). این وضعیت انسجام و همکاری میان کشاورزان را تضعیف کرده و جایگاه اجتماعی آنان را در اقتصاد محلی کاهش داده است. کاهش سرمایه اجتماعی و ضعف نهادی، مشارکت فعال جوامع محلی را محدود کرده و آنان را در موقعیت حاشیه‌ای قرار داده است (مهدوی، ۱۴۰۰؛ ولایی و همکاران، ۱۳۹۷). این یافته با نتایج Rocha Junior و Ferreira Filho (۲۰۲۵) و Fabregas و همکاران (۲۰۱۹) همسو است که نشان دادند ناکارآمدی نظام‌های ترویجی سنتی و نبود برنامه‌های تقویت اجتماعی، شکاف دانشی و نهادی را افزایش داده و مشارکت کشاورزان در فرآیندهای محلی را کاهش می‌دهد. بنابراین، رابطه مثبت و معنادار میان فرسایش و حاشیه‌نشینی بازتابی از فشارهای بیرونی است که ابتدا ظرفیت اقتصادی را تضعیف کرده و سپس انسجام اجتماعی را کاهش داده است. در مرحله غیرفعال‌شدن، بیشترین اثرگذاری ناشی از نبود سیاست‌های پایدار اقتصادی در روستاها و ضعف نهادهای محلی در حمایت اجتماعی بوده است، بگونه‌ای که این عوامل با کاهش سرمایه‌گذاری و تضعیف همکاری‌های روستایی، زمینه تعطیلی کسب‌وکارهای کشاورزی را فراهم ساخته‌اند. زمانی که فشارهای مالی و اجتماعی در مراحل پیشین انباشته می‌شوند، کشاورزان به سمت کاهش فعالیت یا حتی خروج کامل از بخش کسب‌وکارهای کشاورزی سوق داده می‌شوند. این یافته با نتایج Ali و همکاران (۲۰۱۴)، Dorosh و همکاران (۲۰۱۲) و مهدوی (۱۴۰۰) همخوانی داشته و به این نتیجه رسیدند که ضعف زیرساختی و نهادی، توان رقابتی کسب‌وکارهای کوچک را کاهش داده و احتمال تعطیلی آن‌ها را افزایش می‌دهد. همچنین Srinatha و همکاران (۲۰۲۴) و Vigani و Kathage (۲۰۱۹) تأکید کرده است که نبود سیاست‌های پایدار و ضعف نهادهای محلی در مدیریت ریسک، آسیب‌پذیری کشاورزان را به سطحی بحرانی رسانده و تصمیم به خروج از فعالیت کشاورزی را منطقی ساخته است. به طور کلی نتایج نشان داد، بیشترین اثرگذاری در هر مرحله به ترتیب ناشی از فشار مالی در فرسایش، ضعف نهادی و اجتماعی در حاشیه‌نشینی، و نبود سیاست‌های پایدار در غیرفعال‌شدن بوده است. این چرخه با مرور منابع موجود همخوانی داشته و نشان می‌دهد که رکود بیرونی همانند رکود درونی، محصول تعامل پیچیده میان ضعف‌های نهادی، شکست‌های اعتباری و نبود سیاست‌های حمایتی است (Khan et al., 2025; Barik et al., 2025; Okezie et al., 2021; جمینی و جمشیدی، ۱۴۰۰). بر این اساس، مداخلات سیاستی باید هم‌زمان در سه حوزه اقتصادی، اجتماعی و نهادی صورت گیرد تا از ورود کسب‌وکارهای کشاورزی به مسیر رکود جلوگیری شود.

نتایج تحقیق نشان داد که فشارهای بیرونی اثر مستقیم و معناداری بر سازه‌های درونی رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی داشته و این اثرگذاری در تمامی مسیرها قابل مشاهده بود. به بیان دیگر، شرایط اقتصادی، نهادی، اجتماعی و اقلیمی بیرونی توانسته‌اند تغییرات قابل توجهی در وضعیت درونی کسب‌وکارهای کشاورزی ایجاد کنند و فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال‌شدن بیرونی هر یک به‌طور مستقیم بر سازه‌های متناظر درونی اثرگذار بوده‌اند. این یافته با نتایج تحقیقات سجاسی‌قیداری و همکاران (۱۳۹۷) همخوانی دارد. به طوری که در مرحله فرسایش، نتایج نشان می‌دهد که فشارهای بیرونی توانسته‌اند به‌طور هم‌زمان سه مسیر اصلی رکود درونی را تحت تأثیر قرار دهند. نخست، فرسایش بیرونی به‌طور مستقیم موجب تشدید فرسایش درونی شده است؛ به این معنا که ضعف‌های ساختاری و اقتصادی خارج از واحدهای تولیدی، ظرفیت‌های درونی را فرسوده و توان حفظ بهره‌وری را کاهش داده‌اند. دوم، همین فشارها با انتقال پیامدهای خود به حوزه اجتماعی، زمینه حاشیه‌نشینی درونی را فراهم کرده‌اند. بگونه‌ای که کاهش توان اقتصادی بیرونی، جایگاه اجتماعی

تحقیقات ترویج و توسعه روستایی، دوره ۴، شماره ۱، ۱۵۷-۱۷۸، بهار و تابستان ۱۴۰۵.

و مشارکت محلی کشاورزان را در سطح درونی تضعیف کرده است. سوم، فرسایش بیرونی بدون واسطه به غیرفعال شدن درونی منجر شده است؛ زیرا فشارهای اقتصادی و نهادی بیرونی، امکان ادامه فعالیت را از بین برده و تصمیم به توقف کسب و کار را در سطح درونی تقویت کرده‌اند. این سه مسیر نشان‌دهنده آن است که فرسایش بیرونی نه تنها آغازگر رکود است، بلکه حلقه‌های بعدی را نیز فعال کرده و به صورت زنجیره‌ای به حاشیه‌نشینی و غیرفعال شدن درونی منجر می‌شود (Okezie et al., 2021; Karlan et al., 2014). در مرحله حاشیه‌نشینی، نتایج بیانگر آن است که فشارهای بیرونی مرتبط با تضعیف انسجام اجتماعی و ناکارآمدی نهادی، سه مسیر رکود درونی را تحت تأثیر قرار داده‌اند. نخست، حاشیه‌نشینی بیرونی با کاهش نقش اجتماعی و نهادی کشاورزان، فرسایش درونی را تشدید کرده است؛ زیرا ضعف در جایگاه اجتماعی، توان اقتصادی و کارکردی آنان را نیز کاهش داده است. دوم، این فشارها به‌طور مستقیم موجب افزایش حاشیه‌نشینی درونی شده‌اند؛ به این معنا که کشاورزان در فرآیندهای محلی نقش کم‌رنگ‌تری ایفا کرده و در موقعیت‌های حاشیه‌ای قرار گرفته‌اند. سوم، حاشیه‌نشینی بیرونی با تضعیف سرمایه اجتماعی و کاهش همکاری‌های محلی، زمینه غیرفعال شدن درونی را فراهم کرده است؛ زیرا نبود انسجام اجتماعی و نهادی، تصمیم به خروج از فعالیت کشاورزی را منطقی ساخته است. این سه مسیر نشان می‌دهد که حاشیه‌نشینی بیرونی نه تنها پیامد فرسایش است، بلکه خود به‌عنوان محرکی مستقل، رکود درونی را در سه سطح اقتصادی، اجتماعی و نهادی تشدید می‌کند (Rocha Junior & Ferreira Filho, 2025; Fabregas et al., 2019). در مرحله غیرفعال شدن، نتایج نشان می‌دهد که فشارهای بیرونی ناشی از نبود سیاست‌های پایدار و ضعف نهادی، به‌طور هم‌زمان سه مسیر رکود درونی را تحت تأثیر قرار داده‌اند. غیرفعال شدن بیرونی با ایجاد شرایط نااطمینانی و فقدان حمایت‌های پایدار، فرسایش درونی را تشدید کرده و واحدهای تولیدی کشاورزی را از توان حفظ ظرفیت‌های تولیدی محروم ساخته است. هم‌زمان این فشارها با کاهش جایگاه اجتماعی کشاورزان و تضعیف انسجام محلی، حاشیه‌نشینی درونی را افزایش داده‌اند و در نهایت، نبود سیاست‌های اقتصادی پایدار و ضعف نهادی، تصمیم به تعطیلی کسب و کارهای کشاورزی را تقویت کرده و غیرفعال شدن درونی را به نتیجه‌ای اجتناب‌ناپذیر تبدیل کرده است. بدین ترتیب، غیرفعال شدن بیرونی نه تنها پیامد فشارهای پیشین محسوب می‌شود، بلکه خود به‌عنوان عاملی مستقل، رکود درونی را در سه سطح فرسایش، حاشیه‌نشینی و توقف فعالیت‌ها تشدید می‌کند (Khan et al., 2025; Barik et al., 2025; Ali et al., 2014; Dorosh et al., 2012).

بر اساس نتایج به دست آمده از مدل نهایی تحقیق، فشارهای بیرونی با قدرت اثرگذاری بالا و قابلیت پیش‌بینی مناسب، به‌طور مستقیم بر سازه‌های درونی رکود کسب و کارهای کشاورزی محور روستایی تأثیر داشته‌اند. این یافته بیانگر آن است که بیش از نیمی از تغییرات درونی ناشی از شرایط بیرونی بوده و محیط بیرونی به‌عنوان محرک اصلی، مسیرهای رکود را در سطح نهادی، مالی و اجتماعی روستاها فعال کرده است. در این میان، ابعاد نهادی-مدیریتی و مالی-معیشتی بیشترین تأثیرپذیری را نشان داده‌اند. به طوری که ضعف در مدیریت نهادی و محدودیت‌های مالی، بیش از سایر عوامل درونی، تحت فشارهای بیرونی قرار گرفته‌اند و زمینه‌ساز فرسایش، حاشیه‌نشینی و غیرفعال شدن کسب و کارهای روستایی شده‌اند. این نتیجه با مطالعات Khan و همکاران (۲۰۲۱) و Karlan و همکاران (۲۰۱۴) همخوانی دارد که نشان داده‌اند ناکارآمدی سیاست‌های اعتباری و ضعف نهادی، توان مالی کشاورزان را به شدت کاهش داده و آنان را در معرض رکود قرار داده است. از سوی دیگر، رکود بیرونی در روستاهای مورد مطالعه عمدتاً تحت تأثیر دو بعد اقلیمی-طبیعی و بازاری-معاملاتی قرار گرفته است. تغییرات اقلیمی و نوسانات بازار، به‌عنوان دو نیروی بیرونی کلیدی، بیشترین نقش را در شکل‌دهی به رکود بیرونی ایفا کرده‌اند. این یافته با نتایج Khan و همکاران (۲۰۲۵) و جمینی و جمشیدی (۱۴۰۰) همسو است که به این نتیجه رسیدند که تغییرات اقلیمی و ضعف سیاست‌های حمایتی، به‌طور مستقیم موجب کاهش بهره‌وری و افزایش احتمال تعطیلی کسب و کارهای کشاورزی می‌شوند. همچنین Barik

تحلیل زنجیره‌ای عوامل مؤثر بر... / طباطبایی عمید و شهرکی

و همکاران (۲۰۲۵) تأکید کرده‌اند که نبود سیاست‌های پایدار و ضعف نهادی، سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی را محدود کرده و زمینه‌ساز صاحبان کسب‌وکارهای کشاورزی در سطح روستاها می‌شود.

با توجه به نتایج حاصل از پژوهش و در راستای کاهش شدت رکود و آسیب‌پذیری کسب‌وکارهای کشاورزی محور در مناطق روستایی، مجموعه‌ای از پیشنهادات بر پایه شواهد تجربی و تحلیل‌های ساختاری تحقیق تدوین و به شرح زیر ارائه می‌شود:

- با توجه به اینکه «افزایش هزینه نهاده‌های کشاورزی» مهم‌ترین عامل فرسایش اقتصادی شناسایی شد، پیشنهاد می‌شود صندوق‌های اعتباری روستایی با اولویت پرداخت وام‌های کم‌بهره برای تأمین نهاده‌هایی مانند کود، بذر و سم در منطقه مورد مطالعه راه‌اندازی گردد. شرایط بازپرداخت این تسهیلات متناسب با فصل برداشت محصول (پس از فروش) تنظیم شود تا فشار مالی در دوره کاشت کاهش یابد.

- نتایج تحقیق بیانگر آن است که کاهش انسجام اجتماعی و ضعف جایگاه کسب‌وکارهای کشاورزی در جامعه روستایی، زمینه‌ساز حاشیه‌نشینی آنان شده است. پیشنهاد می‌شود برنامه‌های آموزشی- مشارکتی با محوریت تشکیل گروه‌های همیار کشاورزان در منطقه مورد مطالعه برگزار گردد. این گروه‌ها با حمایت دهیاری‌ها، جلسات منظم برای تصمیم‌گیری جمعی درباره مسائل کشاورزی و قیمت‌گذاری محصولات برگزار کرده تا توان چانه‌زنی صاحبان کسب‌وکارهای بخش کشاورزی افزایش یابد.

- نتیجه تحقیق نشان داد که نبود سیاست‌های پایدار اقتصادی و ضعف در نظام قیمت‌گذاری نهاده‌ها، وابستگی کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی را به بازارهای غیررسمی پرهزینه افزایش داده و زمینه‌ساز رکود اقتصادی شده است. در این راستا تدوین و اجرای سیاست‌های حمایتی بلندمدت در حوزه قیمت‌گذاری نهاده‌ها و محصولات کشاورزی می‌تواند ثبات اقتصادی ایجاد کرده و وابستگی صاحبان کسب‌وکارهای بخش کشاورزی به بازارهای غیررسمی را کاهش دهد و زمینه‌ساز کاهش رکود و افزایش پایداری کسب‌وکارهای کشاورزی در مناطق روستایی را فراهم سازد.

- با توجه به یافته «ضعف نهادی و فقدان سازوکارهای مدیریت ریسک»، پیشنهاد می‌شود دهیاری‌های منطقه مورد مطالعه با همکاری جهاد کشاورزی، سامانه هشدار سریع برای مخاطرات طبیعی (خشکسالی، سیل و سرمازدگی) طراحی و اجرا کنند. همچنین صندوق بیمه محصولات کشاورزی با پوشش جامع‌تر و پرداخت سریع‌تر خسارت در این روستاها فعال شود.

- نتایج تحقیق نشان داد که تغییرات و نوسانات شدید اقلیمی، بهره‌وری فعالیت‌های کشاورزی را به‌طور قابل توجهی کاهش داده و آسیب‌پذیری کشاورزان را افزایش داده است. بنابراین پیشنهاد می‌شود پروژه‌های الگویی کشاورزی مقاوم به خشکی در مزارع منتخب روستاهای منطقه مورد مطالعه اجرا گردد. صاحبان کسب‌وکار پیشرو در بخش کشاورزی آموزش داده شده و سپس به عنوان مروج، دانش خود را به سایر کشاورزان منطقه منتقل کنند.

- نتایج نشان داد که وابستگی شدید به واسطه‌ها، درآمد پایدار صاحبان کسب‌وکارهای بخش کشاورزی را کاهش داده و توان رقابتی کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی را تضعیف کرده است. لذا پیشنهاد می‌شود بازارچه‌های محلی فروش مستقیم محصولات کشاورزی در روزهای مشخص در مرکز بخش یا روستاهای هدف راه‌اندازی شود. همچنین اپلیکیشن ساده تلفن همراه برای اتصال مستقیم کشاورزان منطقه به مصرف‌کنندگان نهایی طراحی و معرفی گردد.

این پژوهش، با وجود ارائه یافته‌های قابل توجه در زمینه تحلیل زنجیره‌ای رکود کسب‌وکارهای کشاورزی محور روستایی، با محدودیت‌هایی روبه‌رو بوده است. در این پژوهش، تعداد نمونه‌ها به‌طور خاص بر اساس صاحبان کسب‌وکارهای کشاورزی در روستاها انتخاب شده است. این انتخاب می‌تواند به تمرکز بر یک زیرگروه خاص منجر شود و ممکن است نتایج به دست آمده به‌صورت کلی قابل

تحقیقات ترویج و توسعه روستایی، دوره ۴، شماره ۱، ۱۵۷-۱۷۸، بهار و تابستان ۱۴۰۵.

تعمیم به سایر گروه‌ها یا مناطق نباشد. استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند برای گردآوری داده‌های دقیق و معتبر، هرچند امکان دسترسی به خبرگان کلیدی را فراهم می‌کند، اما ممکن است موجب محدودیت در پوشش طیف وسیع‌تری از دیدگاه‌ها و تجربیات سایر افراد مرتبط با موضوع پژوهش شود. در واقع هنگامی که نمونه‌ها بر اساس دانش و اطلاعات مناسب انتخاب می‌شوند، احتمال دارد که تنها نظرات افرادی در نظر گرفته شود که دارای سطح بالایی از آگاهی و تجربه هستند. این موضوع می‌تواند منجر به غفلت از نظرات و دیدگاه‌های افرادی شود که ممکن است از نظر علمی کمتر مورد توجه قرار گرفته باشند. شرایط کسب و کارهای کشاورزی تحت تأثیر تغییرات اقتصادی و اجتماعی قرار دارد و می‌تواند متناسب با هر متفاوت بوده و نتایج پژوهش تنها در محدوده جغرافیایی مشخصی معتبر باشد. از طرفی، استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخت، علی‌رغم تأیید روایی و پایایی، می‌تواند احتمال بروز سوگیری در پاسخ‌های خبرگان محلی و صاحبان کسب و کار را به همراه داشته باشد. این موضوع از طریق آزمون هارمن مورد بررسی قرار گرفته است.

حامی مالی

بنا به اظهار نظر نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهام نویسندگان در پژوهش

سهام و نقش نویسندگان در تحقیق حاضر برابر است.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

این پژوهش بدون همراهی و همکاری صمیمانه اهالی روستاهای وامنان، کاشیدار، تیل‌آباد، نراب، سیب‌چال و خوش‌یلاق و همچنین کارشناسان اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان به سرانجام نمی‌رسید؛ از این رو نگارندگان مراتب سپاس خود را به ایشان تقدیم می‌دارند.

منابع

- احمدپور، امیر؛ شهرکی، محمدرضا؛ و حسین‌زاده، فاطمه. (۱۴۰۰). تحلیلی بر تمایل زنان روستایی به توسعه کسب و کارهای کشاورزی محور در استان مازندران، نشریه مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، ۸(۲)، ۸۰-۶۳.
- بیات، ناصر؛ رستگار، ابراهیم؛ خراسانی، محمدامین؛ و قنبری‌نسب، علی. (۱۳۹۰). شناخت و تحلیل عوامل مؤثر بر رکود اقتصاد دامداری در نواحی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای پریدر و مهدویه- شهرستان ملایر)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۲(۸)، ۱۸۱-۱۵۳.
- جمینی، داود؛ و جمشیدی، علیرضا. (۱۴۰۰). مدل‌سازی عوامل مؤثر بر توسعه شاخص‌های کارآفرینی در مناطق روستایی ایران نمونه پژوهش: منطقه اورامانات، استان کرمانشاه، فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی، ۱۱(۳)، ۹۴-۷۳.
- حسینی، نسیم؛ و اصغری لقمجانی، صادق. (۱۴۰۰). واکاوی موانع و محدودیت‌های توانمندسازی اقتصادی خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: بخش‌های مرکزی و زرخان در شهرستان نیشابور)، نشریه راهبردهای توسعه روستایی، ۸(۱)، ۱۰۴-۸۷.
- سجاسی قیداری، حمدالله؛ شایان، حمید؛ و حسینی کهنوج، سیدرضا. (۱۳۹۷). شناسایی عوامل مؤثر بر شکست کسب و کارهای کارآفرینان محلی با روش تئوری بنیانی و رویکرد آینده پژوهی (مطالعه موردی: گلخانه‌داران مناطق روستایی شهرستان جیرفت)، نشریه آمایش فضا و ژئوماتیک، ۲۲(۱)، ۱۸۶-۱۵۴.
- طباطبایی عمید، بیتا؛ و شهرکی، محمدرضا. (۱۳۹۹). موانع فرآوری کسب و کارهای زنان روستایی: مطالعه‌ای در حوزه آبخیز تیل‌آباد استان گلستان، نشریه مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، ۷(۳)، ۳۴-۱۷.
- مهدوی، سیده خدیجه. (۱۴۰۰). واکاوی موانع پیش‌روی جوامع محلی در بازاریابی تولید گیاهان دارویی (مطالعه موردی: پروژه ترسیب کربن

- تیل آباد استان گلستان)، نشریه مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، ۸(۴)، ۳۵-۵۲.
- نوروزی اجیرلو، رضا؛ سلیمانپور، مسلم؛ رئیس، محمدکریم؛ و اصغری‌راد، جواد. (۱۴۰۳). [واکاوی موانع و مشکلات توسعه کارآفرینی روستایی در شرکت‌های تعاونی و کشاورزی](#)، نشریه راهبردهای توسعه روستایی، ۱۱(۲)، ۱۹۱-۱۷۴.
- ولائی، محمد؛ کریم‌زاده، حسین؛ و منافی آذر، رضا. (۱۳۹۷). [تحلیل موانع توسعه کسب‌وکارهای خرد در نواحی روستایی شهرستان میاندوآب](#)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۷(۲۵)، ۲۰۵-۱۸۳.
- یاسوری، مجید؛ خیاطی، مهدی؛ و مومنی طارمسری، فاطمه. (۱۴۰۲). [الویت بندی عوامل تأثیرگذار در ارتقای رقابت‌پذیری اقتصاد منطقه‌ای \(مورد مطالعه: شهرستان رودبار\)](#)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۲(۴۴)، ۸۰-۶۳.
- Ali, D. A., Deininger, K., & Duponchel, M. (2014). [Credit constraints and agricultural productivity: Evidence from rural Rwanda](#). Journal of Development Studies, 50(5), 649-665.
- Altieri, M. A., & Nicholls, C. I. (2017). [The adaptation and mitigation potential of traditional agriculture in a changing climate](#). Climatic change, 140(1), 33-45.
- Anderson, A. R., Osseichuk, E., & Illingworth, L. (2010). [Rural small businesses in turbulent times: Impacts of the economic downturn](#). The International Journal of Entrepreneurship and Innovation, 11(1), 45-56.
- Barik, P., Bedamatta, R., & Vikraman, S. (2025). [Smallholders in contract farming value chain: Challenges and opportunities, empirical evidence from West Bengal, India](#). Journal of International Food & Agribusiness Marketing, 37(4), 604-636.
- Barrett, C. B., Reardon, T., Swinnen, J., & Zilberman, D. (2022). [Agri-food value chain revolutions in low-and middle-income countries](#). Journal of Economic Literature, 60(4), 1316-1377.
- Bellemare, M. F., & Bloem, J. R. (2018). [Does contract farming improve welfare? A review](#). World Development, 112, 292-310.
- Cai, J. (2016). [The impact of insurance provision on household production and financial decisions](#). American Economic Journal: Economic Policy, 8(2), 44-88.
- Candelario-Moreno, C., & Sánchez-Hernández, M. I. (2024). [Redefining rural entrepreneurship: The impact of business ecosystems on the success of rural businesses in Extremadura, Spain](#). Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation, 20(2), 36-52.
- Chen, B., Zou, C., Zhang, Y., Gou, C., & Li, J. (2025). [The current status, opportunities, challenges and coping strategies of sustainable agriculture](#). Discover Sustainability, 6(1), 1282.
- Dorosh, P., Wang, H. G., You, L., & Schmidt, E. (2012). [Road connectivity, population, and crop production in Sub-Saharan Africa](#). Agricultural Economics, 43(1), 89-103.
- Emerick, K., De Janvry, A., Sadoulet, E., & Dar, M. H. (2016). [Technological innovations, downside risk, and the modernization of agriculture](#). American Economic Review, 106(6), 1537-1561.
- Fabregas, R., Kremer, M., & Schilbach, F. (2019). [Realizing the potential of digital development: The case of agricultural advice](#). Science, 366(6471), eaay3038.
- Haro-Monteaigudo, D., Daccache, A., & Knox, J. (2018). [Exploring the utility of drought indicators to assess climate risks to agricultural productivity in a humid climate](#). Hydrology Research, 49(2), 539-551.
- Hossain, A., Krupnik, T. J., Timsina, J., Mahboob, M. G., Chaki, A. K., Farooq, M., & Hasanuzzaman, M. (2020). [Agricultural land degradation: processes and problems undermining future food security](#). In Environment, climate, plant and vegetation growth (pp. 17-61). Cham: Springer International Publishing.
- Karlan, D., Osei, R., Osei-Akoto, I., & Udry, C. (2014). [Agricultural decisions after relaxing credit and risk constraints](#). The Quarterly Journal of Economics, 129(2), 597-652. <https://doi.org/10.1093/qje/qju002>
- Khan, M., Behrendt, K., Papadas, D., & Arnold, L. (2025). [Strategic sustainable development: The role of intermediaries in managing the sustainability compliance of a multi-tier crop agri-food supply chain](#). A developing economy perspective. Sustainable Development, 33(1), 992-1013.
- Khan, N. A., Gong, Z., Shah, A. A., & Leng, G. (2021). [Formal institutions' role in managing catastrophic risks in agriculture in Pakistan: Implications for effective risk governance](#). International Journal of Disaster Risk Reduction, 65, 102644.

- Lucas Jr, R. E. (2015). [Human capital and growth](#). American economic review, 105(5), 85-88.
- Mahajan, P., & Yang, D. (2020). [Taken by storm: Hurricanes, migrant networks, and US immigration](#). American Economic Journal: Applied Economics, 12(2), 250-277.
- Mekouar, M. A. (2023). [Food and Agriculture Organization of the United Nations \(FAO\)](#). Yearbook of International Environmental Law, 34(1), yvae031.
- Mulcahy, K., & Kollamparambil, U. (2016). [The impact of rural-urban migration on subjective well-being in South Africa](#). The Journal of Development Studies, 52(9), 1357-1371.
- Nagler, P., & Naudé, W. (2017). [Non-farm entrepreneurship in rural sub-Saharan Africa: New empirical evidence](#). Food Policy, 67, 175-191.
- Okezie, C. R., Teran, A. D., & Enete, A. A. (2021). [Effect of Informal Credits on Farm Household's Welfare in South East, Nigeria: a Quantile Regression Approach](#). Nigeria Agricultural Journal, 52(3), 293-301.
- Patton, M., Xia, W., Feng, S., & Hewitt, V. (2016). [Economic structure and vulnerability to recession in rural areas](#). EuroChoices, 15(3), 47-53.
- Ranjithkumar, A. (2025). [Assessing the Impact of Agricultural Land Reduction on Future Global Food Security: Challenges and Sustainable Solutions](#). Indian Journal of Natural Sciences, 15, 89066-83.
- Raza, G., Jan, K., & Kazmi, S. Z. A. (2024). [Agri-entrepreneurship in developing countries—a systematic review of smallholders' constraints](#). Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies.
- Rocha Junior, A. B., & Ferreira Filho, J. B. D. S. (2025). [Assessing the productivity effects of agricultural extension in a pluralistic system: an analysis of Brazilian family farming in 2017](#). The Journal of Agricultural Education and Extension, 31(3), 393-415.
- Ros-Tonen, M. A., Bitzer, V., Laven, A., de Leth, D. O., Van Leynseele, Y., & Vos, A. (2019). [Conceptualizing inclusiveness of smallholder value chain integration](#). Current Opinion in Environmental Sustainability, 41, 10-17.
- Singh, A. P. (2013). [Factors influencing entrepreneurship among farming community in Uttar Pradesh](#). Indian Journal of Commerce and Management Studies, 4(3), 13-18.
- Srinatha, T. N., Abhishek, G. J., Kumar, P., Aravinda, B. J., Baruah, D., Gireesh, S., & Perumal, A. (2024). [Agricultural policy reforms and their effects on smallholder farmers: A comprehensive review](#). Archives of Current Research International, 24(6), 467-474.
- Swinnen, J. F. (2010). [The political economy of agricultural and food policies: recent contributions, new insights, and areas for further research](#). Applied Economic Perspectives and Policy, 32(1), 33-58.
- Timmer, C. P. (2017). [Food security, structural transformation, markets and government policy](#). Asia & the Pacific Policy Studies, 4(1), 4-19.
- Tome, D., Xipsiti, M., Shertukde, S. P., Calvez, J., Vasilopoulou, D., Wijesinha-Bettoni, R., & Owino, V. O. (2024). [Context and perspectives for establishing a novel database for protein quality of human foods, as proposed by a joint food and agriculture Organization of the United Nations/International Atomic Energy Agency expert technical meeting in October 2022](#). The Journal of Nutrition, 154(2), 294-299.
- Truelove, R. N., Lellyett, S. C., Issaka, A. I., & Huda, S. (2023). [Agricultural value chains in developing economies: a theoretical framework](#). In Sustainable Food Value Chain Development: Perspectives from Developing and Emerging Economies (pp. 107-152). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Tsikada, C. (2025). [Influence of Value Networks on Operational Efficiency in Smallholder Farming: A Systematic Literature Review](#). Research on World Agricultural Economy, 526-543.
- Vigani, M., & Kathage, J. (2019). [To risk or not to risk? Risk management and farm productivity](#). American Journal of Agricultural Economics, 101(5), 1432-1454.
- Wang, M., Song, Y., & Zhang, X. (2025). [Climate risk and green total factor productivity in agriculture: The moderating role of climate policy uncertainty](#). Risk Analysis, 45(5), 981-995.
- Wang, Z., Zhao, Q., & Ji, Y. (2024). [The Impact of Off-Farm Employment Recession and Land on Farmers' Mental Health: Empirical Evidence from Rural China](#). Land, 13(6), 837.